

Jeg tror simpelthen, at barriererne ligger mellem ørerne

En undersøgelse af samarbejdet mellem kommuner
og sognekirker på det frivillige sociale område

Mette Hjære og Helene Elisabeth Dam Jørgensen

Jeg tror simpelthen, at barriererne ligger mellem ørerne

En undersøgelse af samarbejdet mellem kommuner og sognekirker på det frivillige sociale område

FOLKEKIRKENS
UDDANNELSES- OG VIDENSCENTER

CENTER FOR
FRIVILLIGT
SOCIALT ARBEJDE

'Jeg tror simpelthen, at barriererne ligger mellem ørerne'

En undersøgelse af samarbejdet mellem kommuner og sognekirker på det frivillige sociale område.

Udarbejdet af:

Mette Hjære og Helene Elisabeth Dam Jørgensen
Center For Frivilligt Socialt Arbejde

Udarbejdet for:

Folkekirkens Uddannelses- og Videnscenter

© 2017 Center for frivilligt socialt arbejde

Center for Frivilligt Socialt Arbejde

Albanigade 54 E, 1. sal

5000 Odense C

T: 66 14 60 61

M: info@frivillighed.dk

W: frivillighed.dk

Publikationen kan frit citeres med tydelig angivelse af kilden.

IBSN: 978-87-90323-36-3

Tryk: LaserTryk.dk

Forsideillustration: © www.pexels.com

Forord

Tilbage i 2007 fik Danmark en strukturreform, der inddelte landet i 98 kommuner frem for de tidligere 271 og 5 regioner frem for 13 amter. Ved samme lejlighed blev provstiernes grænser justeret mange steder, så provstigrænserne ofte følger kommunegrænserne. Det giver folkekirken øgede strukturelle muligheder for samarbejde mellem provsti og kommuner. Den nu ti år gamle struktur har således givet muligheder for øget samarbejde. Men hvordan er disse strukturelle muligheder så blevet udnyttet af kommuner og kirker i forhold til det sociale arbejde?

I 2015 valgte Folkekirken Uddannelses- og Videnscenter (FUV) at give opgaven om at afdække samarbejdet om frivilligt, socialt arbejde mellem landets kommuner og folkekirken til Center for Frivilligt Socialt Arbejde (CFSÅ). Centret har en central plads, når det gælder undersøgelser og vidensformidling af samarbejdet mellem stat, kommuner og organisationer, især når det gælder social indsats, der involverer frivillige, ligesom CFSÅ har et vel forankret netværk i kommunerne omkring frivilligt, socialt arbejde. Perspektivet for nærværende undersøgelse er derfor primært kommunerne. Den viden, der afdækkes, kan imidlertid samtidig tjene til inspiration for kirker, der ønsker et øget samarbejde med kommuner om frivilligt, socialt arbejde, da den giver et indblik i kommunernes erfaringer med og opfattelser af eksisterende samarbejde, samtidig med at den kaster lys over nogle af de forventninger til og forbehold over for at samarbejde med de lokale sognekirker.

Projektet har undersøgt forholdet mellem landets kommuner og folkekirken på det diakonale område, som ikke før har været afdækket. Det er i sig selv interessant, idet kommunerne og folkekirken har langvarige samarbejder på kultur- og skoleområdet, mens samarbejdet omkring diakoni og frivilligt, socialt arbejde er mere eller mindre ukendt.

Rapporten viser, at der bl.a. er et stort potentiale for øget samarbejde mellem disse to store aktører i socialt arbejde, men også at dette potentiale ikke altid bliver fulgt op af faktisk handling.

Men hvad skyldes det manglende samarbejde så? Den gode vilje er nok til stede, men den hæmmes af to ting. Det ene er, at kirker og kommuner ikke har opdaget hinanden som oplagte samarbejdspartnere i forhold til det frivillige, sociale arbejde. Ingen af parterne har ganske enkelt fået idéen til at samarbejde. Den anden er, at ønsket om samarbejde hæmmes af gensidige fordomme. Disse fordomme varierer, men grundlæggende kan det siges, at fordommene synes at forsvinde, hvis først et samarbejde sættes i gang.

Det, der skal til for at ændre på disse forhold, er ifølge nærværende rapport en opbygning af kendskab og personlige relationer som nogle af de vigtigste mekanismer.

Rapporten indledes med en præsentation af undersøgelsen, herunder en præsentation af et velfærdsparadigme, der opfordrer til samskabelse og tværsektorielt samarbejde, men hvori folkekirken ikke er særlig synligt. Det er undersøgelsens vision, at man igennem et styrket samarbejde mellem folkekirkens diakonale frivillighed og kommunerne kan skabe en bedre indsats for udsatte borgere i Danmark.

Kapitel 2 i rapporten beskriver undersøgelsens metodiske design og selve udførelsen. I kapitel 3 udfoldes de rammer, som kommunerne og folkekirken har for samarbejde om det frivillige, sociale arbejde. Kapitel 4 og 5 undersøger samarbejdets indhold (områder og aktiviteter), dets organisering og mulighederne for samarbejde, ligesom de holdninger og forståelser, der kom til udtryk i undersøgelsen fra såvel kommunen som folkekirken bliver præsenteret. Kapitel 5 forsøger at afdække, om der ligger et holdningsmæssigt sammenstød om velfærd/forkyndelse og stat/civilsamfund bag eventuelt manglende samarbejde, og hvad et sådant sammenstød kan være opstået igennem.

Kapitel 6 afdækker, hvilke forhold der påvirker samarbejdsmulighederne, herunder geografi, demografi, lovgivning, lokale forhold, økonomi mv. Kapitel 7 opsamler rapportens fund og anviser, at personlige relationer tilsammen med forestillinger om hinanden har en stor indflydelse på graden af samarbejde. Rapporten konkluderer, at der er grundlag for at øge samarbejdet, især hvis der foreligger en håndgribelig anledning og et forudgående kendskab til hinanden. For når først samarbejdet er der, virker alle parter tilfredse og interesserede i mere!

Fra kirkens perspektiv er det ydermere interessant at se, hvorvidt muligheden for øget samarbejde med kommunerne vil lykkes, ikke mindst i en form, hvor begge parter kan genkende sig selv. Kommunerne udtrykker en lille usikkerhed omkring især forkyndelseselementet, og kirkerne nævner en frygt for at indgå som et element i en politiseret og økonomisk handlingsplan.

Et øget samarbejde mellem kirker og kommuner vil ikke alene fremme kirkers og kommuners varetægelse af deres sociale opgaver. Det vil samtidig tydeliggøre folkekirkens plads i samfundet og bidrage til at profilere folkekirken som en kirke, der påtager sig et socialt ansvar og bidrager via bl.a. sognenes frivillige og kirkernes ansatte medarbejdere til det sociale arbejde, som både kirker og kommuner har et ansvar for.

Derfor er det en glæde, at området er blevet undersøgt. Projektets resultater findes i nærværende rapport, og formidlingsarbejdet foregår blandt andet via samarbejdsbørser på regionalt niveau og via lokale møder, hvor rapportens forfattere er med til at muliggøre et større samarbejde end det eksisterende mellem kommunen og sognekirken bl.a. ved at trække på CFSAs omfattende kommunale netværk.

Rapporten har vist, at to helt store barrierer går igen i samarbejde mellem sognekirke og kommune, nemlig (mangel på) kendskab til hinanden og forestillingen om hinanden. Vi mener, at der med denne rapport og det følgende formidlingsarbejde er taget væsentlige skridt på vejen mod færre fordomme og mere samarbejde.

Interessen for at skabe et samarbejde lokalt er spirende, og vi håber, at kommuner og kirker bliver inspireret af undersøgelsen og de samarbejdsinitiativer, projektet har i støbeskeen. Undersøgelsen har givet CFSA og folkekirken vigtig viden om de mekanismer, der betinger samarbejdet mellem de to parter, og også om de forbehold fra begge sider. Set fra et folkekirkeligt perspektiv er det ikke mindst interessant at få et indblik i det syn, der er på folkekirken fra kommunernes side.

Der skal lyde en tak til alle, der har bidraget til undersøgelsen og de afstedkommende debatter: frivilligkonsulenter og andre medarbejdere i kommunerne, præster samt frivillige og kirke- og kulturmedarbejdere i sognekirkerne, og ikke mindst til følgegruppen, der har støttet op om og kvalificeret projektets viden og resultater.

Med ønsket om god læselyst!

Birgitte Graakjær Hjort

Center- og afdelingsleder

Indholdsfortegnelse

Forord	5
Bilag.....	11
Kapitel 1. Bag om undersøgelsen	12
En samskabende velfærdsforståelse	12
Folkekirkens frivillighed lever i stilhed?	14
Projektets vision og formål	15
Begreber i undersøgelsen	17
Hvad er et samarbejde?.....	17
Hvem er aktører og hvad er genstandsfeltet?.....	19
Kapitel 2. Undersøgelsens metoder	21
Desk research	21
Spørgeskemaundersøgelse	21
Bortfaldsanalyse.....	24
Kvalitative interviews	26
Om brug af cases.....	29
Metodekritik	30
Kapitel 3. Rammer for samarbejde	32
Strukturelle rammer.....	32
Frivilligråd.....	33
Frivilligcentre.....	34
Frivilligpolitikker.....	34
Økonomi.....	37
Kapitel 4. Samarbejdets hvem, hvad, hvor	42

Samarbejdets indhold – områder	45
Samarbejdets indhold – aktiviteter.....	47
Samarbejdets organisering	50
Tilfredshed og styrker ved samarbejdet	53
Samarbejdets muligheder – løsning af sociale udfordringer.....	54
Målsætninger for samarbejdet?	58
Samarbejde med andre kirker eller religiøse sammenslutninger.....	60
Kapitel 5. Holdninger og forståelser	63
Velfærd eller forkyndelse?.....	63
Stat eller civilsamfund?	67
Modstand og fordomme	68
Det forventede princip om næstekærlighed.....	71
Personlig uvidenhed skaber fordomme	72
Kapitel 6. Sådan påvirkes samarbejdet	74
Det unikke er fællesnævneren for det gode samarbejde.....	74
Forhold der påvirker samarbejds mulighederne	76
Geografi.....	79
Demografi.....	79
Lovgivning	80
Lokalhistorie.....	80
Lokalpolitikker, strategier mv.....	80
Økonomi	81
Netværk og relationer.....	81
Kultur og værdier	82
Frivilligheds- og samarbejdsforståelser.....	83
Kapitel 7. Hvad ved vi nu?.....	85
Litteratur	88

Bilag

Bilag A: Spørgeskema.....	90
Bilag B: Interviewguide 1.....	111
Bilag C: Interviewguide 2.....	113
Bilag D: Interviewguide 3.....	116
Bilag E: Interviewguide 4.....	118

Kapitel 1. Bag om undersøgelsen

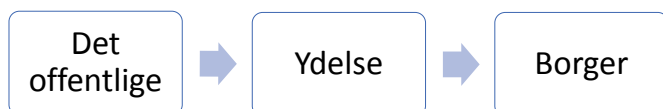
”Kirker og kommuner i samarbejde – fællesskab og velfærd” er titlen på projektet og undersøgelsen, som denne rapport præsenterer. Titlen omfatter temaer, der både hver for sig og på tværs udgør nogle af samtidens mest højaktuelle og omdiskuterede udfordringer og forståelser: Samarbejde, velfærd, fællesskab. Og lægger vi hertil projektets omdrejningspunkt, nemlig folkekirkernes og kommunernes samarbejde om ’frivilligt socialt arbejde’, rammer vi ind i endnu en central tematik, der i disse år er megen opmærksomhed på.

Hvorfor er det relevant at undersøge sognekirkers og kommuners samarbejde om frivilligt socialt arbejde? I besvarelsen heraf er det væsentligt indledningsvist at se på den kontekst, projektet skriver sig ind i. Der er utvivlsomt mange, men én af konteksterne handler om det aktuelle velfærdsparadigme.

En samskabende velfærdsforståelse

Der er i disse år – både på kommunalt og nationalt plan – stort fokus på den velfærdsforståelse, der handler om samskabelse, relationel velfærd samt social innovation gennem tværsektorielle partnerskaber. Tidligere var samfundet præget af en såkaldt traditionel velfærds(stats)forståelse, hvor det offentliges rolle var at levere ydelser og velfærd til borgerne til gengæld for betaling af skatter (figur 1.1.1.1).

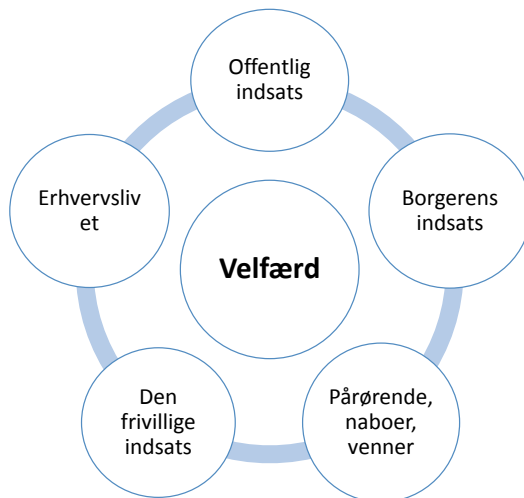
1.1.1.1 *Traditionel velfærdsforståelse*

De seneste årtier har været præget af en gradvis bevægelse frem mod en velfærds(samfunds)forståelse, hvor velfærd netop er noget, vi skaber sammen – på tværs af aktører fra det offentlige, civilsamfundet og erhvervslivet (figur 1.1.1.2). De aktuelle drøftelser går i høj grad på, hvordan relationer, fællesskaber og velfærd skal forme vores fælles fremtid¹.

Ser vi på den samskabende velfærdsforståelse ud fra et frivilligt perspektiv, har skiftet åbnet op for nye muligheder såvel som udfordringer. Hovedparten af det frivillige arbejde finder sted i en lokal kontekst, og nogle aktører oplever at være pressede af en kommunal tænkning, som fokuserer på en slags erstatningslogik, dvs. hvor frivillighed er noget, der blot indsættes som en erstatning for kommunen, jf. den traditionelle velfærdsforståelse.

1.1.1.2 Samskabende velfærdsforståelse

Erfaringer og viden indsamlet gennem de senere år vidner dog om, at kommunerne i stigende grad tænker frivilligheden og foreningslivet som en selv-

¹ Se fx 'Offentlig ledelse af frivilliges samproduktion af velfærd', Sørensen og Torfing, Roskilde Universitet 2012: http://www.lederweb.dk/ImageVault/Images/id_42871/ImageVaultHandler.aspx. 'Den aktive borger' Mandag Morgen 2012: <https://www.mm.dk/den-aktive-borger-3>. 'Frivillige skaber livskvalitet. Inspiration til samarbejdet mellem den frivillige verden og det offentlige', Gotthardsen 2014: <http://www.aeldresagen.dk/aeldresagen-mener/frivilligpolitik/sider/frivillig-i-foreninger.aspx>.

følgelig samarbejds- og udviklingspartner, der kan bidrage til at skabe velfærd for og med borgerne.² De frivillige aktører oplever således i disse år også at blive lyttet til og inddraget på nye måder. Endvidere at den relationelle praksis, de i mange år har haft som fokus og pejlemærke, bliver taget seriøst på helt nye måder i den offentlige sektor. Det er nu acceptabelt at tale om, at fx øget livskvalitet og reduktion af ensomhed kræver en indsats *både* fra det offentlige *og* civilsamfundets side.

Folkekirkens frivillighed lever i stilhed?

Imidlertid vidner praksis om, at Folkekirkens diakonale frivillighed som udgangspunkt ikke er en del af denne strømning. I dialogen om samskabelse, frivilliges vigtige relationelle arbejde og visionerne om fremtidens velfærdssamfund nævnes Folkekirken meget sjældent, og den rolle, de enkelte sognekirker spiller som vigtige lokale og sociale samlingspunkter, overses.

At Folkekirkens frivillighed ikke tænkes med – hverken på statsligt eller kommunalt niveau – kan man blandt andet se i formuleringen af Charter for samspil mellem den frivillige verden og det offentlige, der blev initieret af forskellige ministerier.³ Heller ikke i rammesætningen for de kommunale §18 midler, som uddeles til frivillige sociale foreninger i kommunerne (Lov om Social Service §18), er folkekirkens frivillighed tænkt ind.

Det er imidlertid vigtigt at bemærke, at de folkekirke-baserede *organisationer* (fx flere forskellige spejderkorps, sociale samt humanitære organisationer) i høj grad inkluderes, og medtænkes på linje med andre frivillige organisationer, men den frivillighed, der udspiller sig i og udspringer af Folkekirken, er meget lidt synlig i visse politiske kontekster.

² Fx Ibsen, Bjarne og Espersen, Helle Hygum (2016): "Kommunernes samarbejde med frivillige aktører. Forskelle og ligheder i forventninger, praksis, samarbejdspartnere og oplevet udbytte". KORA/SDU.

Center For Frivilligt Socialt Arbejde (2015): "Den frivillige sociale indsats. Frivilligrapport 2014". Erfaringerne fra Center For Frivilligt Socialt Arbejdes Netværk for kommunale konsulenter.

³ 'Charter for samspil mellem den frivillige verden og det offentlige' blev oprindeligt udarbejdet i 2001, men blev revitaliseret i 2013. Initiativtagere var følgende ministerier: Social-, Børne og Integrationsministeriet, Kulturministeriet, Økonomi- og Indenrigsministeriet og Ministeriet for Sundhed og Forebyggelse. Kirkeministeriet var inviteret med i processen, men valgte ikke at deltage. Se <http://www.frivilligcharter.dk/>.

I et nyt værk om diakoni skelner lektor, cand. theol. Hans Raun Iversen mellem organisationsdiakoni og menighedsdiakoni. Hvor organisations- og institutionsdiakoni dækker over det kirkelige sociale arbejde, der udføres og organiseres af private, selvstændige organisationer og institutioner, dækker sogne- eller menighedsdiakonien over det kirkelige sociale arbejde, der finder sted i regi af sognekirken (Iversen, Hans Raun 2017).

Når vi i nærværende projekt og undersøgelse italesætter og tager afsæt i 'usynligheden', er det således i høj grad i forhold til **menighedsdiakonien**, dvs. det (frivillige) sociale arbejde, der organiseres og udføres i regi af sognekirken.⁴

Hvor denne menighedsdiakoni og frivillighed synes fraværende i en socialministeriel og kommunal forvaltningsmæssig kontekst, er den langt mere synlig i den lokale praksis. Når man fx på lokalt niveau drøfter aktører og relevante parter i den lokale frivillige verden, dukker denne type frivillighed frem. Det viser erfaringer fra forskellig undervisnings- og netværkspraksis:⁵ Eksempelvis på kurser om frivillighed og samskabelse for kommunale hjemmehjælpere. Når deltagerne drøfter, hvilke ressourcer og potentialer, der findes i lokalsamfundet, dukker kirken altid op som en relevant aktør. De fortæller om sognekirken som samlingssted, om sognekirken som fællesskab eller om sognekirken som et sted, hvorfra der udspringer et socialt arbejde med fokus på at hjælpe og støtte udsatte borgere i lokalsamfundet. Det kan være som besøgsvenner, kirkevenner eller vågekoner – og foregå i mere eller mindre formelt organiserede sammenhænge.

Projektets vision og formål

På den ene side står vi med et velfærdsparadigme, der ikke alene opfordrer til samskabelse og tværsektorielt samarbejde, og hvis overlevelse – er påstanden – også afhænger heraf. Og på den anden side står vi med en vigtig,

⁴ Bogen er blevet udgivet efter udarbejdelsen af denne undersøgelse, men inden udgivelsen af den endelige publikation. I det begrebsparret institutions-menighedsdiakoni giver mening og klarhed i denne kontekst, er det medtaget efterfølgende.

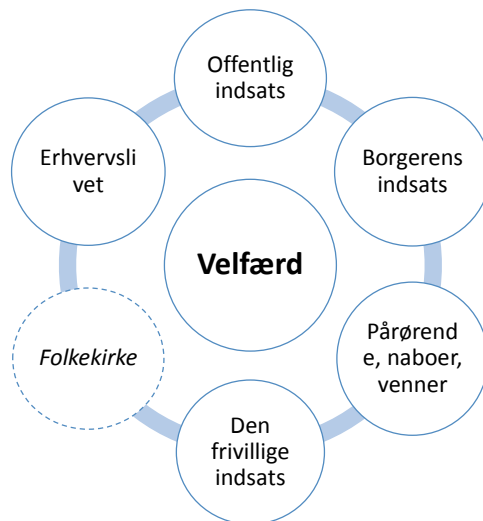
⁵ Center For Frivilligt Socialt Arbejde driver Netværk for kommunale konsulenter samt tilrettelægger en række kurser for bl.a. offentlige medarbejdere, der skal samarbejde med frivillige.

men ikke særlig synlig, lokal bidragsyder. Denne interessante diskrepans ønsker dette projekt at sætte fokus på, både for at forstå og undersøge, hvad der er på spil, og for at få opmærksomheden rettet mod de potentialer, der ligger i et kommunalt-folkekirkeligt samarbejde.

Helt overordnet er visionen for projektet, at et styrket samarbejde mellem Folkekirkens diakonale frivillighed og kommunerne skaber en bedre indsats for udsatte borgere i Danmark. I drøftelserne om samskabelse og ny velfærd ligger en vision om, at foreningen af kræfter i civilsamfundet og det offentlige skaber bedre velfærd for den enkelte – særligt for de udsatte borgere, som har brug for fællesskaber og støtte (figur 1.1.1.3).

Mere konkret er formålet med projektet at synliggøre og skabe en større viden om det samarbejde og den samskabelse, der finder sted lokalt mellem kommunen og folkekirkens diakonale arbejde – og med den afgrænsning, at der er tale om sogne- eller menighedsdiakonien, jf. ovenstående. I praksis vil der være gråzoner mellem den såkaldte menigheds- og institutionsdiakoni, da meget lokalt samarbejde foregår i samspil mellem netop kirker, kirkelige organisationer og kommuner (Iversen og Skou, 2001).

1.1.1.3 Folkekirkens bidrag

For at tydeliggøre det lokale afsæt, er der som beskrevet et særligt fokus på

sognekirkerne som netop en central, lokal fællesskabs- og velfærdsaktør. Projektets bidrag vil således være at belyse sognekirkens muligheder og barrierer – set med kommunens optik. Om sognekirken vil eller skal løfte en social opgave tilkommer dog udelukkende sognekirken selv at afgøre.

Dette projekts intentioner er at inspirere til og bane vejen for det mulige samarbejde ved at udforske og synliggøre sognekirkernes potentialer i forhold til de lokale, kommunale velfærdsudfordringer. Gennem undersøgelser vil projektet dykke ned i og forsøge at forstå det paradoks, at sognekirkerne på den ene side ikke 'regnes med', men samtidig spiller en vigtig rolle lokalt.

Begreber i undersøgelsen

Inden vi præsenterer undersøgelsens resultater, vil vi nedenfor beskrive nogle af de begreber, der betinger og strukturerer dette projekt.

Hvad er et samarbejde?

Projektets hovedfokus er på samarbejde mellem kommuner og sognekirker. *Samarbejde* har været et centralt begreb (og afgrænsende faktor) i både spørgeskemaundersøgelsen og de personlige interviews, men hvad er et samarbejde egentlig: Hvornår er der tale om et samarbejde – og hvornår er noget ikke et samarbejde?

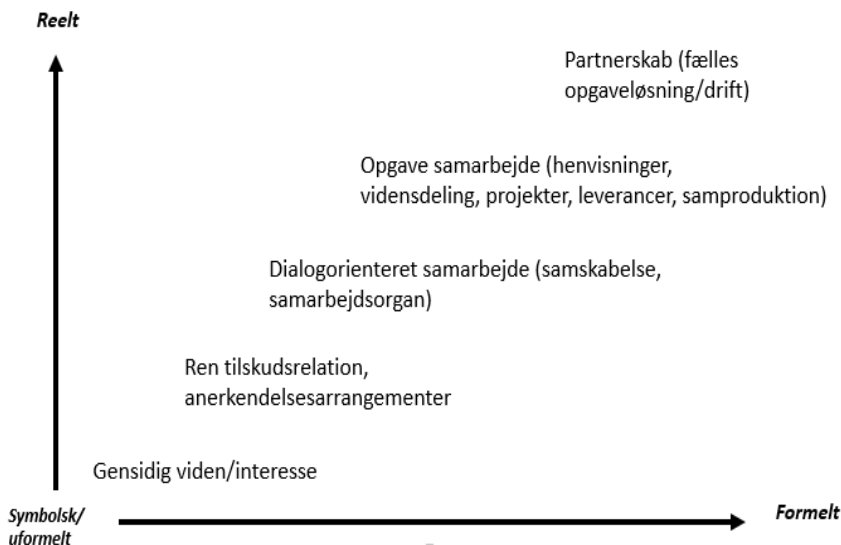
Samarbejde, samskabelse, samspil, samproduktion, partnerskaber... kært barn har mange navne. Igennem flere årtier har praktikere og forskere inden for mange discipliner forsøgt at beskrive og afgrænse fænomenet, og lige så længe har praksisfeltet anvendt begreberne forskelligt.⁶ Dvs. til trods for gode forsøg på at præcisere og forklare kan begrebsanvendelsen være helt personlig og kontekstafhængigt: Hvad der er et samarbejde for mig, er ikke nødvendigvis et samarbejde for dig.⁷

⁶ Center For Frivilligt Socialt Arbejde har siden 1995 undersøgt, rådgivet og udviklet samarbejdet mellem forskellige aktører – typisk offentlige og frivillige organisationer.

⁷ Dette erfarede vi også i nærværende projekt, hvor vi dog ikke på forhånd havde opstillet en bestemt forståelse af begrebet samarbejde, men lod det være op til informanterne at definere det med egne ord. Se bl.a. metodeafsnittet.

Et samarbejde kan forstås som et sæt af handlinger, der kan ligge på et kontinuum af *formalitet* og *omfang*. Det kan illustreres på forskellig vis, fx som i nedenstående figur:

1.1.1.4 Samarbejdseksempler efter grader af formalisering

Mette Hjære, Center For Frivilligt Socialt Arbejde. Oplæg om partnerskaber mellem offentlige og frivillige organisationer. Københavns Universitet, december 2008.

Ud fra figuren kan vi således tale om, at et samarbejde kan være alt lige fra et *symbolsk og uformelt* samarbejde: At man kender til hinanden og eventuelt har viden om de aktiviteter og tilbud, man hver især har, over et lidt mere formaliseret samarbejde: der kan være i dialog og samarbejde, frivilligråd – til deciderede partnerskaber eller andre højt formaliserede samarbejdsaktiviteter. Under sidstnævnte kategori finder vi projekter eller aktiviteter, der drives i fællesskab, og hvor partnerne ikke alene bidrager med de ressourcer, de har, men også er fælles om at træffe beslutninger.⁸

⁸ Se fx Hjære, Mette: "Partnerskaber – på vej mod en ny samarbejdskultur? Rapport fra et følgestudie af tre partnerskaber mellem offentlige og frivillige sociale organisationer". Center For Frivilligt Socialt Arbejde 2005.

Hvem er aktører og hvad er genstandsfeltet?

I nærværende projekt er den ene hovedaktør *kommuner*. Mere præcist er de aktører, der er indgået i undersøgelsen, de repræsentanter fra kommunerne, der i deres daglige arbejde har kontakt og samarbejde med aktører inden for det frivillige sociale arbejde. Det vil ofte være de kommunale frivilligheds-konsulenter, der har denne funktion, og typisk er de ansat inden for social-, sundheds- og/eller ældreområdet.

Den anden aktør i projektet er *sognekirken*. Undersøgelsen har, i lighed med en undersøgelse af Folkekirkeens medlemmer, forsøgt at undgå for mange indforståede kirkelige begreber, for at lette forståelsen blandt undersøgelses respondenter (Felter og Bjerrum, 2015). Dog er der taget udgangspunkt i ordet 'sognekirke' frem for eksempelvis 'lokal folkekirke', idet sogneaspektet i visse tilfælde har været relevant i den lokale kontekst. Sognekirken skal i denne undersøgelse forstås bredt og indbefatter den lokale menighed, sognepræster og menighedsrådet samt andre, herunder frivillige, der er tilknyttet den lokale kirke, som hører til i Folkekirken.

Genstandsfeltet er samarbejdet mellem kommuner og sognekirker om *frivilligt socialt arbejde*. Definitivt er frivilligt socialt arbejde blevet beskrevet som frivilligt arbejde, der udføres inden for det sociale og sundhedsmæssige område. Bredt kan frivilligt socialt arbejde defineres som handlinger, der sigter på at give enkeltindivider eller grupper en øget velfærd eller omsorg eller sigter på at løse velfærdsproblemer. Handlingerne udføres af en frivillig person. I en kirkelig sammenhæng vil det frivillige sociale arbejde høre ind under kirkens sociale arbejde, dvs. 'diakonien'. For at forenkle sprogbruget anvendes 'frivilligt socialt arbejde' som en samlebetegnelse for ovenstående.

Frivillighed er således en central del af genstandsfeltet. Den teoretiske definition, vi i dansk kontekst ofte refererer til, afgrænser en frivillig/frivillig indsats ved, at den:⁹

⁹ Beskrivelsen bygger på definitionen i Henriksen, Lars Skov (1995): "Frivillige organisationer i den centrale velfærdsstat". Ph.d. afhandling, Aalborg Universitet

- Er frivillig. Det betyder, at den person, der udfører indsatsen, gør det uden fysisk, retlig eller økonomisk tvang
- Bygger på, at den frivillige ikke kan trues med økonomiske eller sociale sanktioner, hvis vedkommende ikke ønsker at udføre opgaven
- Er ulønnet. Dette udelukker dog ikke, at en frivillig person modtager godtgørelse for udgifter, vedkommende har i forbindelse med udførelsen af opgaven. Eller at en person modtager et symbolsk beløb for sit frivillige arbejde
- Udføres over for personer uden for den frivilliges familie og slægt. Derved adskilles frivilligt arbejde fra almindeligt husholdningsarbejde og omsorg over for familiemedlemmer
- Er til gavn for andre end én selv og ens familie
- Er formelt organiseret. Det betyder, at almindelig hjælpsomhed eller spontane handlinger ikke kan betegnes som frivilligt arbejde.

Kapitel 2. Undersøgelsens metoder

Undersøgelsens design bygger på tre hovedelementer: Indledende desk research, spørgeskemaundersøgelse samt kvalitative personinterview. I det følgende præsenteres, hvordan og hvorfor metoderne er draget i anvendelse, samt hvilke udfordringer og valg disse har ført med sig undervejs.

Desk research

Den indledende desk research var et internt redskab med det formål at spore sig ind på litteraturen samt at få et indledende overblik over lokal praksis i kommuner og sognekirker på området. Der er derfor blevet søgt på forskningslitteratur, rapporter og nyhedsmedier.

Generelt set, er der ikke ret meget viden om emnet samarbejde mellem kirker og kommuner. Derfor havde desk researchen et bredere perspektiv og en udforskende tilgang. Fokus var på kommuners baggrund og potentiale for samarbejde med sognekirker, ved at betragte eksisterende samarbejde med civilsamfund bredt set, samt på tildeling af § 18-midler. Desuden blev den diakonale (sociale) frivillighed i Folkekirken belyst for at få et indblik i de frivilliges motivation og anledning til at engagere sig samt hvilke diakonale emner sognekirker har fokus på. Der blev også inddraget internationale perspektiver fra lande såsom Finland, som kan sammenlignes med Danmark med hensyn til velfærdssystem, civilsamfundsstruktur og 'folke'-kirke.

Spørgeskemaundersøgelse

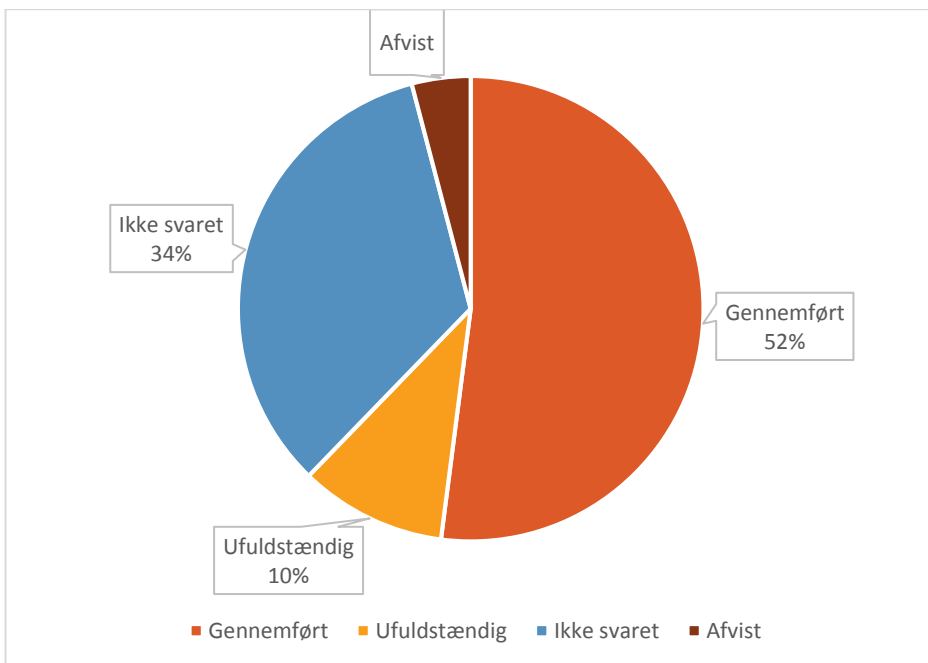
Undersøgelsens spørgeskema var målrettet ansatte i landets kommuner, som arbejder med frivillighed på det sociale og sundhedsmæssige område. Formålet med spørgeskemaundersøgelsen var dels at kortlægge kommuners strategiske prioriteringer af samarbejde, dels at få et indblik i konkrete

samarbejder om frivilligt socialt arbejde mellem kommuner og sognekirker. Spørgsmålene blev udformet ud fra projektets sigte, konklusioner fra desk researchen og ud fra eksisterende viden om samarbejde om social frivillighed.

I desk research-fasen blev det tydeligt, at kendskabet til eksisterende samarbejder samt sognekirkens diakonale arbejde var begrænset i den kommunale kontekst. For at sikre en størst mulig opnåelsesprocent, blev spørgeskemaet derfor udsendt til alle de 131 kommunale konsulenter, der deltager i Netværk for kommunalt ansatte, der faciliteres af Center For Frivilligt Socialt Arbejde.

Selv om spørgeskemaet blev udsendt til 131 kontakter, er populationen de 98 kommuner. Figur 1.1.1.5 illustrerer fordelingen af respondenter. 51 forskellige kommuner har besvaret spørgeskemaet, og yderligere 10 kommuner har delvist besvaret spørgeskemaet. Det giver en fuldstændig opnåelsesprocent på 52 pct. og en delvis opnåelsesprocent på 62 pct. En tredjedel (34 pct.) har ikke besvaret spørgeskemaet, og 4 pct. har afvist at deltage i undersøgelsen.

1.1.1.5 Spørgeskemabesvarelser. Pct.

$N=98$.

I seks kommuner havde to ansatte besvaret spørgeskemaet helt eller delvist. For at fastholde populationen på 98 kommuner, blev en besvarelse fra hver af disse kommuner trukket ud af undersøgelsen. I hvert af de seks tilfælde blev det vurderet individuelt, hvilken besvarelse der var mest fyldestgørende, således at mindst mulig information om kommunen gik tabt.

Med en population på under 100 og et n (antal observationer) på mellem 50 og 60 i de enkelte spørgsmål, må undersøgelsens kvantitative resultater tilskrives en vis grad af usikkerhed. Derfor er der heller ikke foretaget statistiske tests samt centrum- og spredningsmål (såsom middelværdier, varians, medianer osv.) på baggrund af spørgeskemaundersøgelsens resultater. Det skal i den forbindelse bemærkes, at andele (pct.) i rapportens figurer er højere end de numeriske værdier. Disse lave frekvenser betyder som beskrevet, at resultaterne er forbundet med en vis statistisk usikkerhed. Usikkerheden ligger dog primært i opnåelsesprocenten på 62 pct., idet 38 pct. af lan-

dets kommuner ikke er repræsenteret i undersøgelsen. Undersøgelsens fokus er imidlertid primært på forståelsen af karakteren af kommuners og sognekirkers samarbejde, hvilket er grunden til, at undersøgelsens resultater og konklusioner er baseret på en kombination af spørgeskemaets resultater og de kvalitative interviews.

Der er ikke anvendt et fast analyseudvalg i denne undersøgelse, da antallet af respondenter er lille. I praksis betyder det, at n vil variere fra variabel til variabel, idet visse spørgsmål ikke er besvaret af alle respondenter. I nogle tilfælde er årsagen, at spørgsmålene er behæftet med et filter, som gør, at kun visse besvarelser leder til det pågældende spørgsmål.

Bortfaldsanalyse

Med et bortfald på cirka 38 pct. i en undersøgelse, hvor hovedparten af respondenterne er kendte – og kender afsenderen af undersøgelsen – var der grund til at se nærmere på, hvem der *ikke* deltog i undersøgelsen. Derfor er der udarbejdet en bortfaldsanalyse, der undersøger, om der er systematik i bortfaldet på fire parametre: 1) geografi, 2) frivillighedspolitik, 3) medlemskab af CFSA's kommunale netværk for konsulenter på det frivillige sociale område og 4) niveauet for kirkeskat i 2016.

Indledningsvis er det relevant at fremhæve to forhold, som flere kommunale konsulenter har gjort opmærksom på ifm. andre undersøgelser. Idet de generelt modtager mange spørgeskemaer, er det i en hektisk hverdag ofte nødvendigt med en skarp prioritering af arbejdsopgaverne. Derfor er det for det første ofte 'skal'-skemaer fra eksempelvis styrelser og ministerier, der prioriteres over andre undersøgelsesskemaer. For det andet vælger konsulenterne at prioritere de undersøgelser, de ved mest om og/eller har interesse for.

Denne undersøgelses udfordring er således, at respondenterne hverken 'skal' besvare spørgeskemaet eller har ret meget kendskab til emnet. Da interesse ofte følger kendskab, er denne for manges vedkommende sandsynligvis også begrænset i det øjeblik, spørgeskemaet blev modtaget.

Geografi

Otte ud af 16 yderkommuner har gennemført undersøgelsen. Det samme gælder for 16 ud af 30 landkommuner, mens ni ud af 15 såkaldte mellemkommuner har besvaret spørgeskemaet. Blandt bykommunerne har 15 ud af 35 kommuner besvaret skemaet. Hertil kommer fem, som delvist har besvaret spørgeskemaet¹⁰. Der er således ingen nævneværdig forskel på gruppen af kommuner, som har besvaret hhv. ikke besvaret spørgeskemaet med hensyn til befolkningstæthed.

Frivillighedspolitik

10 ud af 18 af landets kommuner, som ikke har en frivillighedspolitik, har ikke besvaret spørgeskemaet. Der er således en skævhed, som gør at der blandt bortfaldskommunerne er lidt større sandsynlighed for, ikke at have formuleret en frivillighedspolitik.

Netværksdeltagelse

Blandt de kommuner, som har deltaget i spørgeskemaundersøgelsen, er en større andel medlem af CFSAs netværk for kommunalt ansatte frivilligkonsulenter, end blandt de kommuner, som ikke deltog i undersøgelsen. 46 kommuner, som besvarede spørgeskemaet var således medlem på undersøgelsestidspunktet eller har meldt sig ind efterfølgende, mens 19 kommuner, som ikke har besvaret spørgeskemaet, var medlem. Hertil kommer otte kommuner, der er medlem af netværket, som delvist har besvaret spørgeskemaet.

Denne skævhed er ikke så overraskende, eftersom udvælgelsen af respondenter til undersøgelsen tog udgangspunkt i kontaktoplysninger fra netop de kommuner, der er medlemmer af netværket. Desuden blev netværket informeret om undersøgelsen forud for udsendelse af spørgeskemaet, hvilket også kan have højnet svarprocenten for denne gruppe. Det kan samtidig undre, hvorfor flere fra denne netværksgruppe ikke har svaret på skemaet.

¹⁰ Kommunegrupperne er hentet fra Økonomi- og Indenrigsministeriets database over kommunale nøgletal på noegletal.dk og er baseret på kriterier, opstillet i Det Danske Landdistriktsprogram 2007-2013.

Svaret herpå skal nok findes i den ovenfor omtalte begrænsede viden om og praksis på dette område.

Det vurderes imidlertid, at skævheden mht. deltagelse i det kommunale netværk ikke har en særligt stor påvirkning af resultaterne. Selvom man kunne formode, at netværksdeltagerne har en større viden og erfaring på området, netop i kraft af, at de deltager i et netværk på det frivillige sociale område, så peger undersøgelsen som sagt på en generel begrænset erfaring og indsigt i samarbejdet med sognekirkerne – og det er uagtet om kommunens frivilligkonsulent(er) er medlem af netværket eller ej.

Kirkeskat

Der er lige mange deltagende kommuner (26 ud af 49) i undersøgelsen blandt gruppen over henholdsvis under medianen for kirkeskat. I 2016 var den på 0,95 pct.¹¹ Der er således ikke nogen sammenhæng mellem kommunernes deltagelse i undersøgelsen og den politisk-økonomiske prioritering af folkekirken i kommunen.

Eftersom kirkeskatten fastsættes af provstiuvalget med godkendelse fra kommunalbestyrelsen, og respondenterne i undersøgelsen er administrativt ansatte i kommunen, må vi konkludere, at der er en relativt spinkel forbindelse mellem kirkeskatteprocenten og den forventede deltagelse i denne undersøgelse.

Kvalitative interviews

Den kvalitative del af undersøgelsen bestod af personinterview med nøglepersoner fra seks udvalgte case-kommuner.

Valg af case-kommuner tog udgangspunkt i spørgeskemaundersøgelsens resultater. Første kriterier var, at respondenterne havde givet tilsagn om at ville deltage i et interview ifm. undersøgelsen. Dette havde 30 respondenter gjort. Blandt disse blev seks kontakter/kommuner udvalgt: Heraf havde tre angit-

¹¹ Kommunernes niveauer for kirkeskat er hentet fra Økonomi- og Indenrigsministeriets database over kommunale nøgletal på noegletal.dk.

vet, at kommunen havde et eksisterende samarbejde med en lokal sognekirke om frivilligt socialt arbejde, og tre kontakter havde angivet, at der ikke var et eksisterende samarbejde med en lokal sognekirke inden for dette område.

En række andre kriterier blev opstillet for at sikre spredning og fokus på relevante problemstillinger, jf. undersøgelsens design. Geografi spillede en central rolle, idet undersøgelsen havde et skærpet fokus på landkommuner. For desuden at sikre geografisk spredning blev kommuner, som befandt sig i forskellige stifter udvalgt. Følgende stifter blev repræsenteret: Roskilde, Fyen, Viborg, Ribe og Lolland-Falster. Ved udvælgelse blev samarbejdernes sociale indhold ydermere taget i betragtning for at få forskellige emner dækket i interviewdelen.

I hver kommune skulle der identificeres en kontakt for hhv. kommunen og en sognekirke eller sognekirkeligt projekt. Den kommunale repræsentant var som udgangspunkt den samme person, som havde besvaret spørgeskemaet, medmindre kommunen vurderede, at en anden person var mere oplagt. Der blev taget kontakt til kommunens medarbejder på baggrund af oplysninger fra spørgeskemaundersøgelsen. Informanterne blev således konsulenter og forvaltnings- eller fagchefer, som arbejder inden for velfærdsområdet eller med frivillighed og fritid generelt.

Sognekirkens repræsentant blev identificeret via kommunernes kontakt til sognekirken. I visse tilfælde lod dette sig ikke gøre, i stedet blev Folkekirkens Uddannelses- og Videnscenter inddraget til at identificere kontakter. Hvor det ikke lod sig gøre, blev sogn.dk anvendt til at finde frem til en præst eller provst i kommunen. Det var primært sognepræster, som i visse tilfælde havde ansvar for diakoni, som blev interviewet. I et enkelt tilfælde var det en frivillig fra sognekirkens sociale arbejde, der blev interviewet.

Det er væsentligt at have de anvendte metoder til valg af informanter for øje, idet disse kan have påvirket undersøgelsens resultater. I de sammenhænge hvor kommunerne har været med til at pege på en kontakt i kirken, er det rimeligt at antage, at disse informanter som udgangspunkt vil have en positiv relation til kommunen.

I de tre kommuner, hvor der var et etableret samarbejde, var der en nødvendig skævhed i selektionen af informanter, idet samarbejdet mellem kommune og kirke var genstandsfeltet. Derfor måtte informanterne nødvendigvis være repræsentanter fra hhv. kommune og sognekirke med hensyn til det konkrete samarbejde – og derfor kende hinanden på forhånd.

I de tre kommuner, hvor der ikke var et kendt samarbejde, blev informanterne fra sognekirken fundet ad tre forskellige veje: 1) en informant via en søgning på sogn.dk, 2) en informant via et medlem af projektets følgegruppe og 3) en informant med hjælp fra kommunens netværk. Ved gennemgang af interviewene fremstår det imidlertid ikke, at de informanter fra kirkerne, som informanterne fra kommunen har foreslået CFSA at kontakte, er mere eller mindre positive end i de kommuner, hvor CFSA selv eller via en netværkskontakt i Folkekirken har fundet frem til en informant.

Af logistiske og analyse-mæssige årsager blev der foretaget to justeringer i udvælgelsen af case-kommuner. I det ene tilfælde lå den udvalgte kommune på en mindre ø uden broforbindelse, og at få to informanters travle kalendere samt mulige færgetider til at gå op, var inden for tidsfristen ikke muligt. I det andet tilfælde, viste udvælgelseskriterierne ved nærmere dialog med informanterne, ikke at kunne overholdes.

Der blev foretaget i alt 12 personlige interview. Seks interview med repræsentanter fra kommunerne samt seks interview med repræsentanter fra en sognekirke, beliggende i den samme kommune. Med undtagelse af én kommune, blev interviewene med den hhv. den kommunale og sognekirkelige informant gennemført på samme dag.

Interviewformen var semistrukturerede interviews med en tematiseret interviewguide. Det blev tilstræbt at have en interviewer og en observatør til stede ved hvert interview, men det var kun muligt i fire ud af 12 interview. Alle interview blev lydoptaget og transskriberet. Formålet med optagelsen og transskriberingen var at kunne anvende nuancer i samtalerne i analysearbejdet.

Om brug af cases

De seks udvalgte case-kommuner fungerede som afsæt for en uddybende forståelse af samarbejdets indhold, muligheder og udfordringer. Afdækning af disse cases er ikke fuldstændige idet der har været fokuseret på samarbejdet og det gensidige kendskab til kommunen og sognekirken. Kommunerne og sognekirkernes organisering og arbejde er derfor ikke afdækket i denne undersøgelse. Dette er desuden en af årsagerne til, at case-kommunerne ikke fremstår som seks eksempler på samarbejde (eller ikke-samarbejde) mellem sognekirker og kommuner.

En anden grund er, at undersøgelsens formål har været at finde frem til måder at styrke samarbejde mellem sognekirker og kommuner. Undersøgelsen finder imidlertid, at et samarbejdes succes i høj grad består af en forståelse af lokale forhold. Dette betyder, at hver case-kommune samlet set ikke er en hensigtsmæssig markør for hvorvidt et samarbejde er muligt eller ej. I stedet kan udsagn fra de enkelte interview tjene som eksempler på problemstillinger, muligheder og dimensioner til illustration af delelementer i udviklingen af et samarbejde. Hvordan den lokale kontekst og andre forhold påvirker et samarbejdes muligheder diskuteres i kapitel 6.

Valget af de seks case-kommuner er ydermere foretaget med en aftale om anonymitet for de enkelte interviewdeltagere. Som beskrevet spiller den lokale kontekst en naturlig afgørende rolle i interviewene, såvel som i forståelsen af kontekstens betydning for samarbejdet. For at sikre informanternes anonymitet har det imidlertid været nødvendigt at udelade, omdøbe eller på lignende vis omskrive visse elementer af informanternes citater uden dog at forandre meningen i de pågældende udsagn.

I rapporten fremgår der derfor ingen navne eller direkte henvisninger til personer eller steder, som kan identificeres med personer, sognekirker eller kommuner.

Metodekritik

I enhver undersøgelse opstår der et naturligt 'bias', når et bestemt emne udforskes. Denne undersøgelse er ingen undtagelse. Idet indeværende undersøgelse har fokus på frivilligt socialt arbejde og på samarbejdet mellem kommuner og sognekirker, er deltagere i undersøgelsen på forhånd blevet præget af en forestilling om, at disse to er positive størrelser. Også selv om respondenter og informanter som udgangspunkt kan være af en anden holdning.

Ikke desto mindre er det sandsynligt, at respondenterne derfor er mere tilbøjelige til at vurdere disse emner positivt ift. andre emner, som undersøgelsen også berører. Det kunne eksempelvis være 'sognekirkens forkyndende rolle', når der spørges til respondentens eller informantens opfattelse af sognekirken. Det samme gælder naturligvis for sognekirkernes repræsentanter og deres syn på kommunerne. Det er svært at afgøre, om eller hvor stor betydning dette har for undersøgelsens objektivitet og pålidelighed, men er værd at have for øje, når resultaterne sammenholdes med den virkelighed læseren ellers er bekendt med.

Undervejs i analysen af undersøgelsens spørgeskemadata og de uddybende interviews blev det gradvist mere tydeligt, at der var uklarhed om omfanget af samarbejde mellem kommuner og sognekirker. Selv om besvarelsene i spørgeskemaet (der direkte går på, om kommunen samarbejder med sognekirker) ret tydeligt indikerede et udbredt samarbejde, viste det sig i de følgende besvarelses, at en meget stor andel af respondenterne angav 'Ved ikke', når de skulle nuancere og uddybe deres viden om disse samarbejder. Et andet eksempel er, at to personer fra samme kommune havde besvaret skemaet, men svaret henholdsvis 'Ja' og 'Nej' til spørgsmålet om, hvorvidt kommunen samarbejdede med sognekirken.

Hvorvidt dette peger på en svaghed i spørgeskemaets design eller et reelt begrænset kendskab til kommunernes samarbejde med sognekirker, kan være svært at svare entydigt på. Undervejs i de kvalitative interviews blev det ligeledes tydeligt, at sognekirkernes repræsentanter havde begrænset kendskab til kommunernes arbejde samt en begrænset skelnen og forståelse

for forskellen mellem frivillighed på det sociale område og frivillighed på andre områder, såsom kunst og kultur.

Der kan være flere forklaringer på, hvorfor så stor en andel af respondenter og informanter i undersøgelsen svarer tvivlende på spørgsmål om konkrete samarbejder. Dels kan det være et udtryk for manglende viden om et eventuelt samarbejde – altså et reelt 'ved ikke'. Dels kan der være tale om en begrebsmæssig uklarhed om, hvordan et samarbejde kan og skal forstås i denne sammenhæng. Selvom det var et bevidst valg *ikke* på forhånd at afgrænse eller definere 'samarbejde', for netop at give mulighed for en bred forståelse af et samarbejde, er det muligt, at det har skabt en uklarhed for visse respondenter og informanter.

I forlængelse heraf har kommuner og sognekirker ofte et samarbejde via grundskolerne om konfirmandforberedelse. Dette kan have været angivet som samarbejde i spørgeskemaet, selvom der i rammen for undersøgelsen blev præciseret, at der skulle være tale om *frivilligt socialt arbejde*.

Denne problemstilling berøres enkelte steder i rapporten og vurderes at bidrage til en forståelse af det felt, der endnu er meget underbelyst, og hvor der er behov for begrebsafklaring og mere vidensindsamling.

Kapitel 3. Rammer for samarbejde

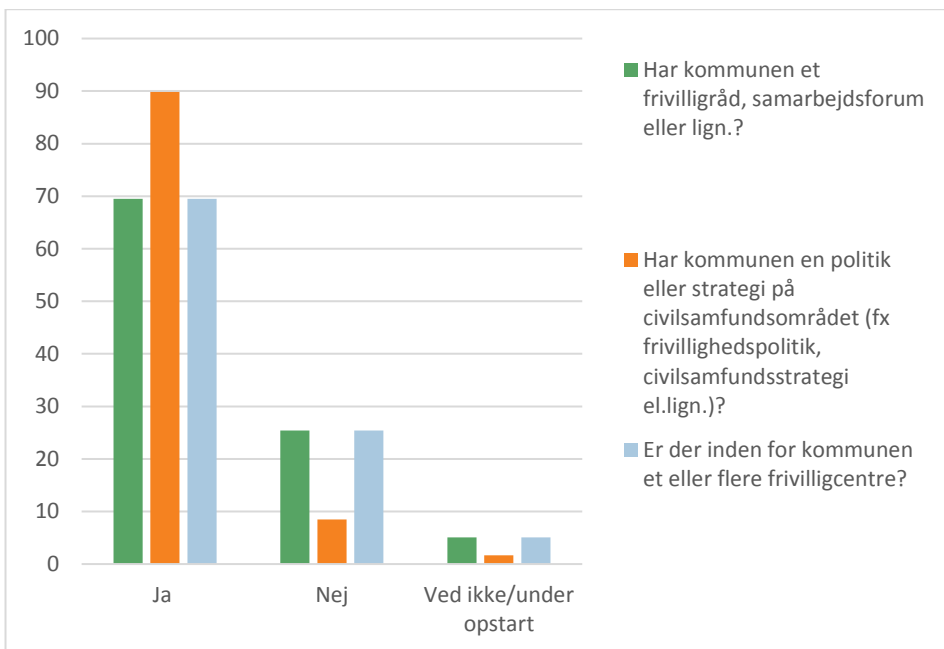
Dette kapitel undersøger kommunernes og sognekirkernes rammer for samarbejde om det frivillige sociale arbejde. Det er primært kommunernes forhold, der beskrives, baseret på spørgeskemaundersøgelsen til kommunalt ansatte konsulenter på det frivillige område. Rammerne handler konkret om de bagvedliggende strukturelle og økonomiske faktorer, der mere eller mindre direkte kan påvirke og influere et samarbejde.

Strukturelle rammer

I spørgeskemaet blev kommunernes konsulenter spurgt til, hvilke strukturelle rammer for frivillighed, der findes i kommunen, herunder om der i kommunalt regi er etableret et frivilligråd eller tilsvarende, udarbejdet frivillighedspolitikker eller –strategier, og om der inden for kommunegrænsen er et frivilligcenter. Disse strukturelle rammer kan også siges at udgøre en slags infrastruktur omkring frivilligheden.

Uagtet betegnelsen kan graden eller omfanget af de strukturelle rammer være en indikator for, hvor opmærksom og engageret en kommune er på det frivillige område. Som igen kan være en indikator for, hvor stort potentialet er for et samarbejde – eksisterende såvel som fremtidigt.

1.1.1.6 Strukturelle rammer for kommunens arbejde med frivillighed. Pct.

N=59.

Som det fremgår af figur 1.1.1.6, har hovedparten af de adspurgte kommuner en eller flere etablerede strukturelle rammer for frivillighed. 89,9 pct. af de adspurgte kommuner har en politik eller strategi på civilsamfundsområdet, 69,5 pct. har et frivilligråd, samarbejdsforum eller lignende, og i 69,5 pct. af kommunerne findes et eller flere frivilligcentre. Nedenfor sætter vi kort disse andele i relation til andre relevante tal eller undersøgelser.

Frivilligråd

Andelen af kommuner med frivilligråd ligger i denne undersøgelse højere end den seneste undersøgelse af kommunernes engagement på det frivillige sociale område – her var den tilsvarende andel 53 pct. (Center for Frivilligt Socialt Arbejde, 2015). Brobygning mellem kommunen og det frivillige er ofte den vigtigste funktion for frivilligrådet, der typisk består af repræsentanter fra de kommunale forvaltninger og de frivillige sociale foreninger. Folkekirkens frivillige sociale arbejde, og repræsentanter herfra, bliver

imidlertid ikke angivet som frivilligrådsmedlemmer i frivilligrapport-undersøgelserne¹².

Frivilligcentre

Med hensyn til frivilligcentre, er der ifølge en oversigt fra deres paraplyorganisation i dag 70 frivilligcentre fordelt på 59 kommuner (www.frise.dk). Et frivilligcenter, der arbejder for at støtte og fremme det frivillige arbejde lokalt, kan være organiseret og finansieret på en række forskellige måder, men langt de fleste er organiseret som foreninger eller selvejende institutioner og får hovedparten af deres midler fra den såkaldte pulje til grundfinansiering af etablerede frivilligcentre. Et afgørende kriterie for at opnå denne støtte er, at der er indgået en aftale med kommunen om medfinansiering af frivilligcentrets drift. Er der således et frivilligcenter i en kommune, vil det højst sandsynligt have indflydelse på den kommunale økonomiske støtte til hele frivilligområdet.

Frivilligpolitikker

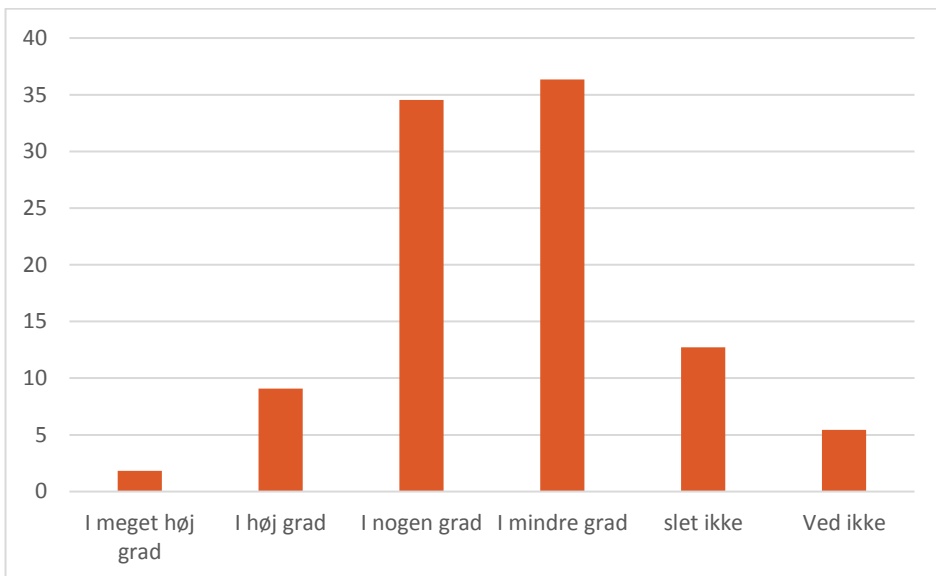
Center For Frivilligt Socialt Arbejde har i forbindelse med et projekt om en styrket indsats for kommunale frivilligkonsulenter udarbejdet en kortlægning af landets kommuners frivilligpolitikker. Undersøgelsen fandt, at 80 ud af landets 98 kommuner i 2016 havde en frivillighedspolitik, mod 63 i 2008. Det svarer til en stigning på 27 pct. i perioden (CFSÅ 2016, under udarbejdelse). Det vil altså sige, at der er et øget fokus på strategisk tænkning mht. frivillighed i mange kommuner. Kortlægningen finder desuden, at politikernes fokus på samarbejde over tid er blevet mere konkrete og mindre symbolske (ibid.). Lidt frit oversat vil det sige færre hensigtserklæringer og "skåltaler" og mere konkret samarbejde.

I lyset af de ovenstående tal og tendenser er det værd at bemærke, at de adspurgte kommuner i indeværende undersøgelse primært svarer i mindre grad (36,4 pct.) eller i nogen grad (34,6 pct.) til spørgsmålet om, i hvor høj

¹² I selve spørgeskemaet er der ikke en kategori for de folkekirkelige diakonale repræsentanter, og ingen kommuner angiver dem i det felt, hvor man kan skrive 'andre medlemmer'. Frivilligrapporterne er gennemført i 2010, 2012 og 2014

grad kirkens frivillige sociale arbejde er tænkt med ind i formuleringen i de politikker og strukturer, der er i kommunerne.

1.1.1.7 *I hvor høj grad er kirkens frivillige sociale arbejde tænkt med i kommunens politikker og strukturer omkring civilsamfundet, frivillighed mv.? Pct.*

N=55.

Et konkret eksempel herpå fik vi også uddybet i undersøgelsens kvalitative interviewdel, hvor man i en kommune har omorganiseret den administrative struktur, således at det frivillige område er placeret i en samlet forvaltning af frivillighed inden for alt lige fra folkeoplysning, kultur og idræt til social- og sundhedsområdet. Herunder hører således alle frivillige initiativer, inkl. sognekirkens frivillige sociale arbejde. Dog har der ikke været nogen særlig opmærksomhed på denne arena for frivillighed, selv om kommunen samarbejder med sognekirker om aktiviteter på kulturområdet.

En del af kommunerne har i spørgeskemaet kommenteret på spørgsmålet om at indtænke sognekirkernes frivillige arbejde. Blandt disse bemærker mange, at sognekirken ikke formelt er medtænkt, men at der er tænkt på de *frivillige* som civilsamfundsaktører.

De er ikke specifikt tænkt med ind, men i kraft af at de er frivillige i lokalsamfundet, er de omfattet i samme grad som andre frivillige fra lokale organisationer og lignende.

(Informant, kommune)

Som hos kommunerne tegner samme tendens sig imidlertid også fra sognekirkernes side, nemlig at der ikke tænkes strategisk på at samarbejde med kommunen – og det er uanset, om der allerede eksisterer et samarbejde eller ej. I den kvalitative del blev præster og andre repræsentanter for sognekirkens frivillige sociale arbejde spurgt om netop de strategiske prioriteringer og strukturelle rammer for samarbejde. En præst fortæller eksempelvis, hvordan kirken kan klare sig selv og på sin vis ikke behøver at samarbejde med nogen – heller ikke kommunen:

... hvis du spørger: "Kunne ting blive til noget uden samarbejde?", så ville jeg sige, og det kan lyde lidt arrogant, men det skal det egentlig ikke: "Samarbejde er ikke nødvendigt for os", fordi vi er så ressourcestærk en kirke, at der faktisk er rigtig mange ting, som vi kan klare selv.

(Informant, sognekirke)

Flere af informanterne peger dog også på, ofte hen mod slutningen af interviewet, at de kan se en mening med et samarbejde mellem sognekirke og kommune på det frivillige sociale område. At det således er en erkendelse, der kommer i løbet af interviewet, vidner om, at der er et potentiale for at styrke kendskabet til mulighederne for samarbejde mellem sognekirker og kommuner.

En præst fortæller om, hvordan han ser, at de sociale udfordringer med fordel kan løses af kirker og kommuner i samarbejde:

Jamen, altså helt grundlæggende synes jeg jo, at i forhold til sociale aktiviteter, så har kommunen og kirken nogle fælles udfordringer, som man på en eller anden måde

kommer længst ved at arbejde sammen om at få løst. Det er, mener jeg, en del af kirkens forpligtigelse som kirke at tage sig af de svageste, og det er alt andet lige, også set fra et økonomisk rationale, også en kernekommunal opgave. Altså at prøve at tage hånd om de svage og få anvist en vej, og få dem gjort selvhjulpne på en eller anden måde. Det synes jeg, der er en mening i, og derfor tænker jeg, at lige præcis på det sociale område, der taler alt for, at man burde kunne arbejde sammen om nogle løsninger. Det gælder et samarbejde på det økonomiske området og på det ansættelsesmæssige område, altså personaleområdet, og det kunne for den sags skyld også godt være et kommunalt-kirkeligt samarbejde om at drive en fælles cafe eller hvad ved jeg. Det kræver, at vi på en eller anden måde er til stede, og at begge parter kan se, at det giver god mening.

(Informant, sognekirke)

Økonomi

Økonomien er en anden strukturel faktor, og når der tales om samarbejde, dukker spørgsmålet om økonomi og finansiering næsten altid op. I kommunerne er der en række midler, der kan anvendes til at støtte det frivillige (sociale) område.

De såkaldte § 18-midler er blandt de vigtige støttemidler. Ifølge Lov om social service §18 er kommunerne forpligtet til at samarbejde med de frivillige

sociale foreninger lokalt og til årligt at afsætte et beløb til at støtte foreningernes aktiviteter. Hertil modtager de et bloktilskud.¹³ Det er dog den enkelte kommune, der beslutter de præcise kriterier.

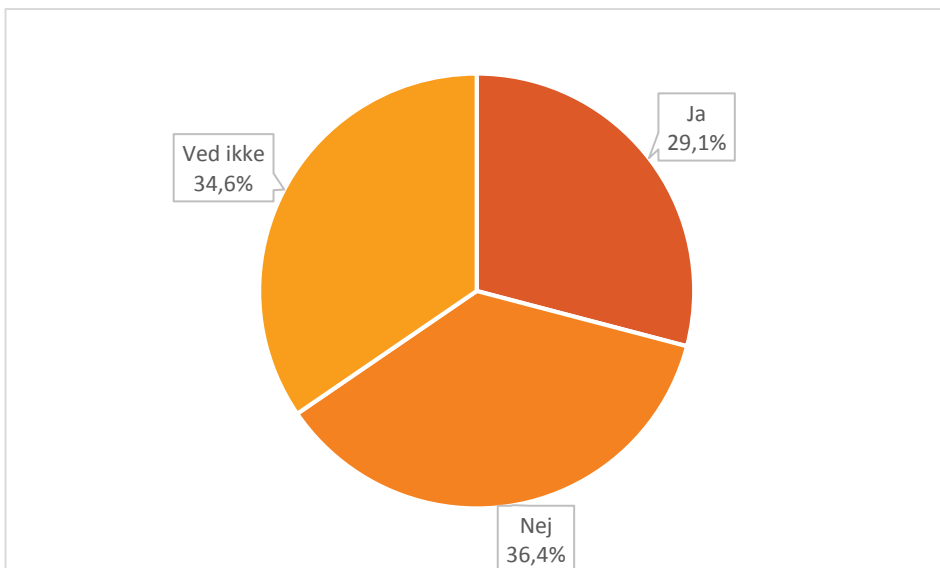
En anden finansieringskilde kommunerne også anvender i forbindelse med det frivillige sociale arbejde, er § 79-midlerne. Dette er ikke *skal*, men *kan*-midler, der kan anvendes til at støtte tilbud med aktiverende og forebyggende sigte. Ikke alle kommuner bruger denne paragraf.

Endelig er der folkeoplysningsmidlerne til brug for at støtte det folkeoplysende foreningsarbejde for børn og unge under 25 år. De anvendes typisk til medlemstilskud og tilskud til lokaleudgifter. Igen er det den enkelte kommune, der forvalter lovgivningen på området.

På spørgsmålene om finansiering af frivillige sociale projekter svarer 29,1 pct. af kommunerne 'ja' til, at de har bevilget midler til samarbejde eller projekter med sognekirker i kommunen, mens 36,4 pct. svarer 'nej' til at have bevilget midler. Derudover svarer 34,5 pct. 'ved ikke' til, om kommunen har bevilget penge til projekter med sognekirker i kommunen.

¹³ Den seneste opgørelse fra Ankestyrelsen viste, at staten i 2014 udbetalte et bloktilskud til kommunerne på i alt 158 millioner kroner. "§18 – redegørelsen. Det kommunale samarbejde med frivillige sociale foreninger. En kvantitativ analyse af kommunernes fordeling af § 18-midler". Udarbejdet af Ankestyrelsen for Social- og Indenrigsministeriet. December 2015.

1.1.1.8 *Har kommunen bevilget midler til samarbejde og/eller projekter med sognekirker i kommunen? Pct.*

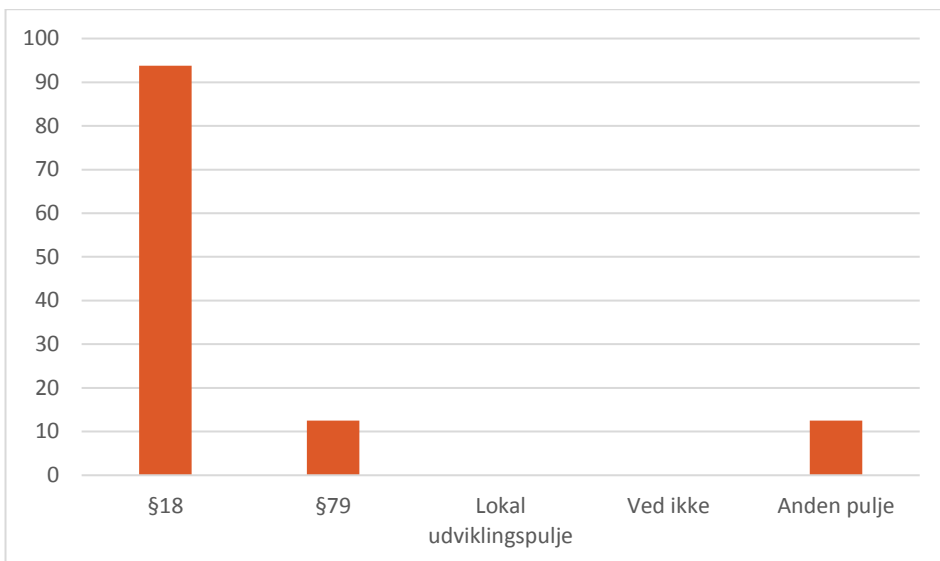

N=55.

At konsulenterne i godt en tredjedel af de adspurgte kommuner svarer, at de ikke ved, hvorvidt der er blevet bevilget midler peger på, at der muligvis er meget lidt overblik og systematik ift. relationen til kommunens sognekirker, eller at der generelt mangler viden om tildeling af midler på området hos den pågældende konsulent.

Når der spørges til, hvor midlerne kommer fra, svarer 93,8 pct. af de kommuner, der har bevilget penge, at det er via Servicelovens § 18-midler, mens 12,5 pct. svarer hhv. § 79-midler og 'anden pulje'.

1.1.1.9 Hvor kommer midlerne fra? Pct.

N=16. Besvarelsene summer ikke til 100 pct., da det var muligt for respondenterne at sætte kryds ved flere kategorier.

Som det fremgår, er der forholdsvis få kommuner, der har bevilget økonomisk støtte. Et åbent og uafklaret spørgsmål er, om dette hænger sammen med, at kommunerne er betænkelige ved at anvende midler øremærket det frivillige sociale arbejde på aktiviteter inden for en anden offentlig institution, der vel og mærket har sine egne statslige midler. Det har denne undersøgelse hverken kunne be- eller afkræfte. Men det er mere tydeligt, at sognekirkens frivillige sociale arbejde og samarbejdsaktiviteterne befinder sig i en gråzone, hvor det ikke altid er klart, hvor det organisatorisk hører hjemme – og denne uklarhed også smitter af i spørgsmålene om økonomi. Det fremgår også af interviewene, og på spørgsmålet om kommunen støtter aktiviteter i sognekirken, beretter en af de kommunale informanter:

Nej, der er der en forforståelse, som jeg hører det i § 18-udvalget, at det er kirkens budget fortrinsvis [der dækker omkostningerne, red]. Men man kan sige, at det kan jo være svært at se, om denne her aktivitet er i kirkeligt regi. Altså

nu har jeg bestyret paragraf 18 indtil for en fire, fem år siden, så derfor ved jeg, at vi har lavet nogle regler for, hvor man sidder og det bliver behandlet i udvalget. Og der lægger man jo ikke vægt på, om man holder møde et sted eller det er flyttet til et andet sted, eller hvad det er.

(Informant, kommune)

Generelt er der i kommunerne en stor opmærksomhed på, hvordan fx § 18 midlerne fordeles – at det er vigtigt, at de fordeles lige og retfærdigt, at én organisation ikke løber med hele puljen, osv.

I undersøgelsen er der dog flest kommuner, der ikke har bevilget økonomisk støtte til samarbejde og projekter med sognekirkerne, og dette forhold kan tolkes som, at der er en klar bevidsthed om, at hver samarbejdspart (dvs. kommune og sognekirke) bidrager med deres egne midler. Dette blev fx fremhævet i en af de interviewede kommuner, der samarbejder om en demensgudstjeneste:

Det er vigtigt, at det ikke er os, som har udgiften, hvad angår transport. At det er kirken, fordi så kan vi få nogle flere af sted... De [kirken] har jo nogle penge, som er øremærket socialt arbejde.

(Informant, kommune)

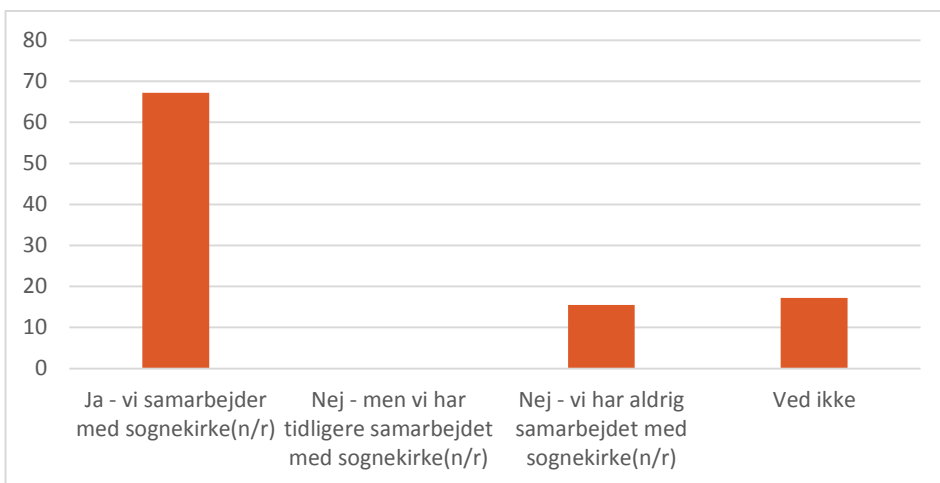
Kapitel 4. Samarbejdets hvem, hvad, hvor

I dette kapitel zoomer vi ind på selve samarbejdet mellem kommuner og sognekirker, og ser på dets indhold, organisering, styrker, udfordringer og muligheder.

Som beskrevet i indledningen og metoden, har vi ikke, hverken i spørgeskemaet eller i de personlige interview, præsenteret respondenterne og informanterne for en bestemt forståelse eller definition af et samarbejde. Det har således været helt op til de enkelte selv at definere et samarbejde. Dog har vi i undersøgelsen præciseret, at der skal være tale om et samarbejde inden for det sociale område.

Indgangen til spørgeskemaets samarbejdsdel var således spørgsmålet, om kommunen nu eller tidligere har samarbejdet med sognekirken. Svarene viser, at det generelle samarbejde mellem kommune og sognekirke ligger på 67,2 pct., mens det for 15,5 pct. af kommunerne er tilfældet, at de aldrig har samarbejdet med sognekirken. 17,2 pct. svarer 'ved ikke' til spørgsmålet om samarbejde.

1.1.1.10 Har kommunen nu, eller har kommunen tidligere haft et eller flere samarbejder med sognekirken?

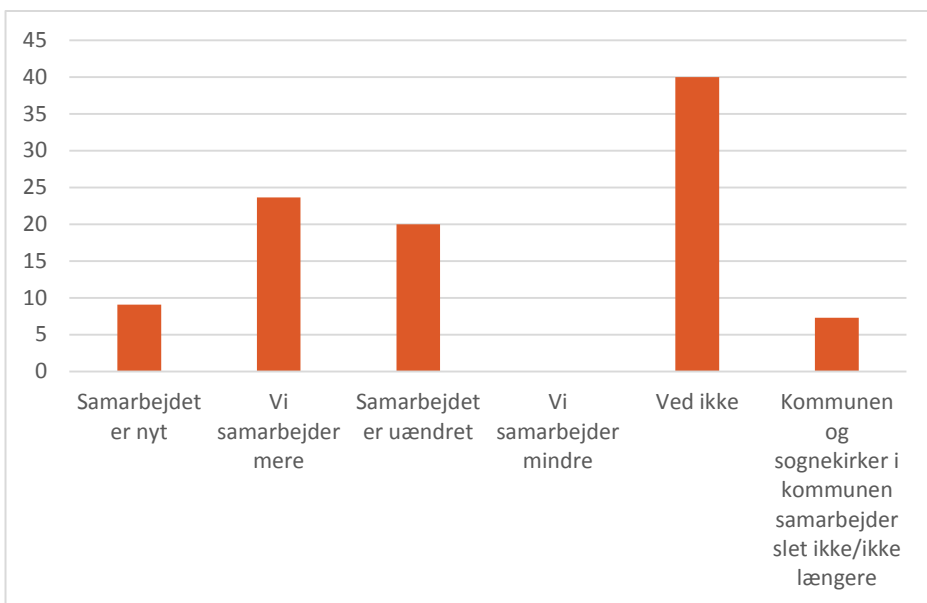

N=58.

I numeriske termer er det således 39 ud af de 58 kommuner, der har svaret på spørgsmålet, der aktuelt samarbejder med sognekirker på det sociale område. Hvorvidt denne andel er høj eller lav, vil kun fremtidige undersøgelser kunne vise, da der ikke findes andre direkte sammenlignelige analyser. Dog har en netop offentliggjort undersøgelse af danske kommuners samarbejde med civilsamfundet vist, at 27,5 pct. af de adspurgte kommunale fag- og forvaltningschefer peger på, at kommunen samarbejder med kirker/menighedsplejer (Ibsen og Espersen, 2016). Der er en betydelig forskel i andel af samarbejdskommuner mellem Ibsen og Espersens samt nærværende undersøgelse. Om forskellen skyldes, at de har haft en bred respondentgruppe (niveau 2-chefer under forskellige fagforvaltninger), og denne undersøgelse har en mere fokuseret gruppe, bestående af de ansatte, der i den daglige praksis har kontakt til eller koordinerer samarbejdet, kan vi kun gisne om. Men det forstærker billedet af den usikkerhed, der er omkring samarbejdet – findes det eller findes det ikke? ¹⁴

¹⁴ Dette stødte denne undersøgelse også på, især i researchen til informanter i den kvalitative del. I enkelte tilfælde så vi, at selv i de kommuner, der svarer, at de ikke samarbejder, var der rent faktisk et

1.1.1.11 Hvordan vil du vurdere, at samarbejdet med sognekirker generelt har udviklet sig gennem de seneste to år (siden 2014)?

N=55.

Det er interessant at se, at blandt de respondenter, der er bekendt med samarbejdstraditionerne, der svarer den højeste andel, at de samarbejder mere. 23,6 pct. har således angivet dette svar, hvorimod 20 pct. svarer, at samarbejdet er uændret. For knap hver tiende (9,0 pct.) af kommunerne er samarbejdet nyt. Ingen kommuner angiver, at de samarbejder mindre. Det ser da umiddelbart ud til, at når først samarbejdet er etableret, så bliver det ofte udvidet. Her skal dog bemærkes, at 40 pct. svarer 'ved ikke' til spørgsmålet om samarbejdets udvikling. Hvad kommuner og sognekirker konkret samarbejder om præsenteres i det følgende.

samarbejde. Omvendt er der kommuner, der har svaret at de samarbejder, hvor empirien peger i retning af, at der måske kun med lidt god vilje, var tale om et samarbejde.

Samarbejdets indhold – områder

Ældre og ensomhed er de områder, som kommuner og sognekirker oftest samarbejder om. I figurerne 1.1.1.12 og 0 ses, at henholdsvis 70,2 pct. og 67,6 pct. af kommunerne har angivet disse samarbejdsområder. Flygtninge og integration samarbejder 43,2 pct. om, og udsatte voksne og udsatte familier er målgrupper for henholdsvis 27,3 pct. og 16,2 pct. af det kommunale-sognekirkelige samarbejde. 10 pct. og derunder samarbejder om hjemløshed, udsatte unge, psykisk syge, misbrug, sundhed og handicap.¹⁵

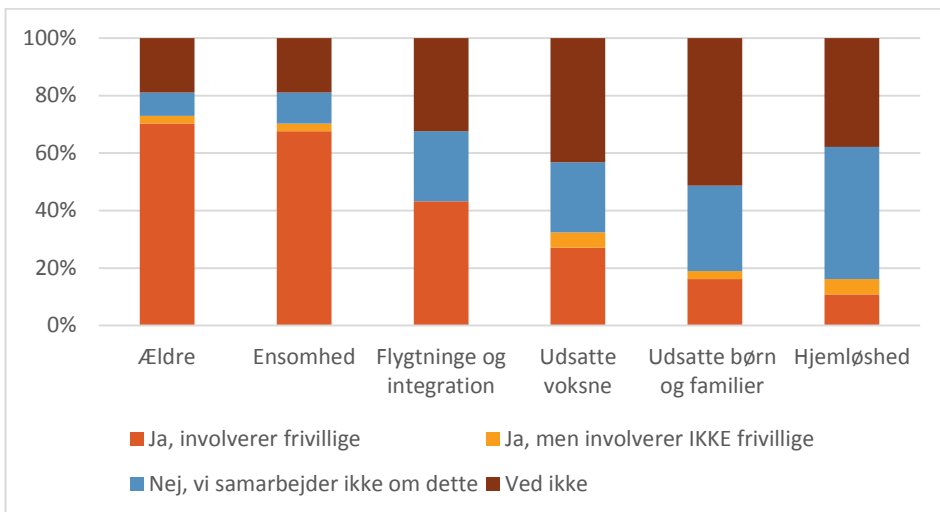
At det er ældre og ensomhed, der oftest samarbejdes om, vidner om, at det i en vis forstand foregår på områder, som ikke er de tungeste social-fagligt set, eller hvor der kan være lovgivning og regler, der sætter præcise rammer for aktiviteter og samvær. I stedet samarbejdes der på områder, hvor det i højere grad er de mellemmenneskelige og relationelle kompetencer, der er i spil.

Det giver god mening i forhold til, at vi af tabellen også kan se, at når kommuner og sognekirker samarbejder, så involverer det også frivillige. På intet af de sociale områder, der samarbejdes om, er andelen af samarbejder uden frivillige større end andelen af samarbejder med frivillige. Kort fortalt, når der samarbejdes, er ressourcen frivillig!

En anden forklaring på, at det er ældre og ensomme, der er i fokus for samarbejdet, kan være, at det ofte er netop de ensomme ældre, som kirkerne/præsterne møder i deres daglige virke.

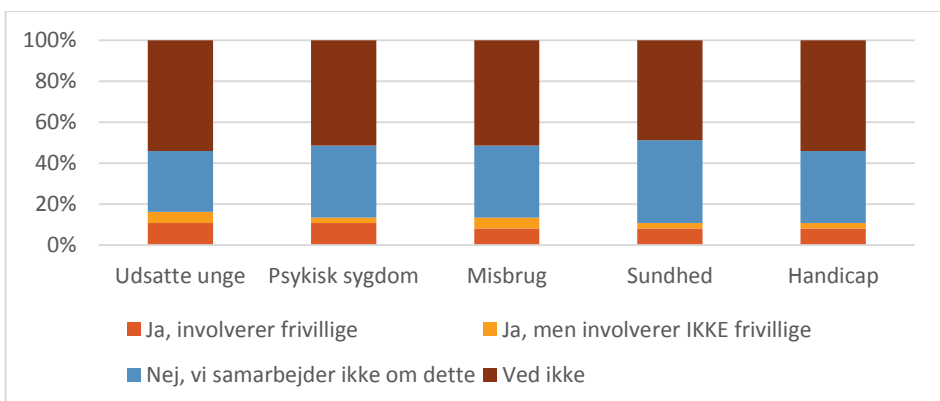
¹⁵ Undersøgelsens design havde opmærksomhed på samarbejde om udsatte ældre samt udsatte børn og unge. Det viste sig imidlertid at høre til sjældenhederne, at der samarbejdes om sidstnævnte område.

1.1.1.12 Hvilke sociale udfordringer/opgaver samarbejder kommunen og sognekirken om? Og involverer dette samarbejde da frivillige fra sognekirken? Pct. Del 1.

N=37.

Hvilke sociale udfordringer/opgaver samarbejder kommunen og sognekirken om? Og involverer dette samarbejde da frivillige fra sognekirken? Pct. Del 2.

N=37.

Hvad tallene i figur 1.1.1.12 og 0 endvidere fortæller er, at på seks ud af de 11 sociale opgaver, der spørges til, er 'ved ikke' det oftest angivne svar. Det

underbygger projektets udgangstese om, at viden om samarbejdet mellem ens kommune og sognekirke(r) er mangelfuld.

Samarbejdets indhold – aktiviteter

Når kommuner og sognekirker samarbejder, handler det oftest om at udveksle viden og være i løbende dialog – 61,1 pct. af kommunerne har således angivet dette svar (se figur 1.1.1.13 og 0). Det kan dreje sig om at holde hinanden orienteret om ens tilbud og aktiviteter eller at udveksle viden om bestemte mennesker, der af den ene eller anden årsag har brug for at komme i kontakt med sognekirken. Denne samarbejdsaktivitet hænger direkte sammen med den næst-hyppigste samarbejdsaktivitet, angivet af 52,7 pct., nemlig at kommunen generelt henviser borgere til sognekirkernes sociale indsatser. En kommunal informant fortæller om denne praksis:

Vi prøver at formidle [kirkens sociale arbejde] der, hvor vi ser der er et behov. I alle hjem, hvor der er terminalpleje, der besøger jeg hjemmene, og jeg fortæller altid om vågetjenesten... Og vi i ældreområdet, hvis vi mærker, at der er en, der har lyst til eller brug for at tale med præsten, så vi formidler vi det. Ikke at vi ringer op og siger, at vi har en liste, men spørger den pågældende, om vedkommende kunne have lyst til at tale med præsten.

(Informant, kommune)

I tillæg til de generelle henvisninger, er endvidere *målrettede* henvisninger, som eksempelvis er tilbud, kommunen visiterer til. Godt hver femte kommune (22,2 pct.) har denne praksis.

Henvisninger den anden vej, dvs. fra sognekirken til kommunen er imidlertid ikke så udbredt. 16,7 pct. af de kommunale respondenter har således angivet denne samarbejdsaktivitet.

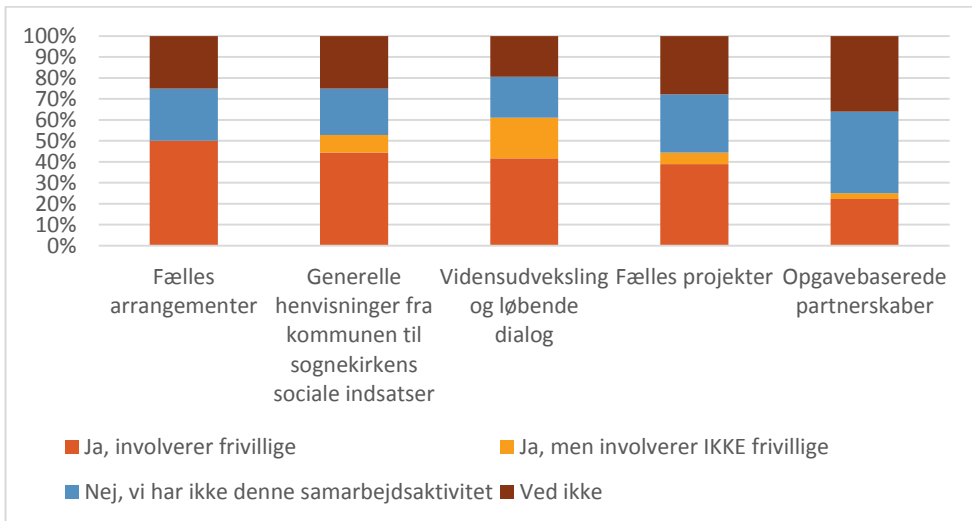
Både når det gælder målrettede og generelle henvisninger såvel som vidensudveksling og dialog, er det dog ikke i alle kommuner, at disse samarbejdsaktiviteter involverer frivillige. I 8,3 pct. af kommunerne er frivillige ikke involveret i henvisningsarbejdet, og når det drejer sig om vidensudveksling og den løbende dialog, er frivillige ikke involveret i 19,4 pct. af kommunerne. Det kunne umiddelbart tyde på, at vidensudveksling, dialog og henvisninger foregår mellem den kommunale medarbejder og præsten, sognemedhjælperen eller en anden ansat i sognekirken. Hvilke aktører fra kommuner og sognekirker der samarbejder, præsenteres i næste afsnit.

En tredje udbredt samarbejdsaktivitet i det kommunale-sognekirkelige samarbejde handler om afholdelse af fælles arrangementer. Præcis halvdel af kommunerne angiver denne samarbejdsaktivitet. Fra de personlige interview erfarer vi, at det for eksempel kan være afholdelse af demensgudstjeneste for plejehjemsbeboere eller fællesspisninger for ensomme eller sårbare grupper. Fælles projekter er endvidere også udbredt – godt 4 ud af 10 kommuner (44,5 pct.) samarbejder omkring fælles projekter.

Blandt de formaliserede samarbejdsaktiviteter er 'opgavebaserede partnerskaber' og driftsoverenskomster. Godt hver femte kommune (22,2 pct.) angiver at have opgavebaserede partnerskaber, mens blot én enkelt kommune har angivet, at samarbejdsaktiviteten involverer driftsoverenskomst. I sidstnævnte tilfælde er der sandsynligvis tale om en selvejende institution, fx en café eller et værested, drevet af en folkekirkelig organisation.

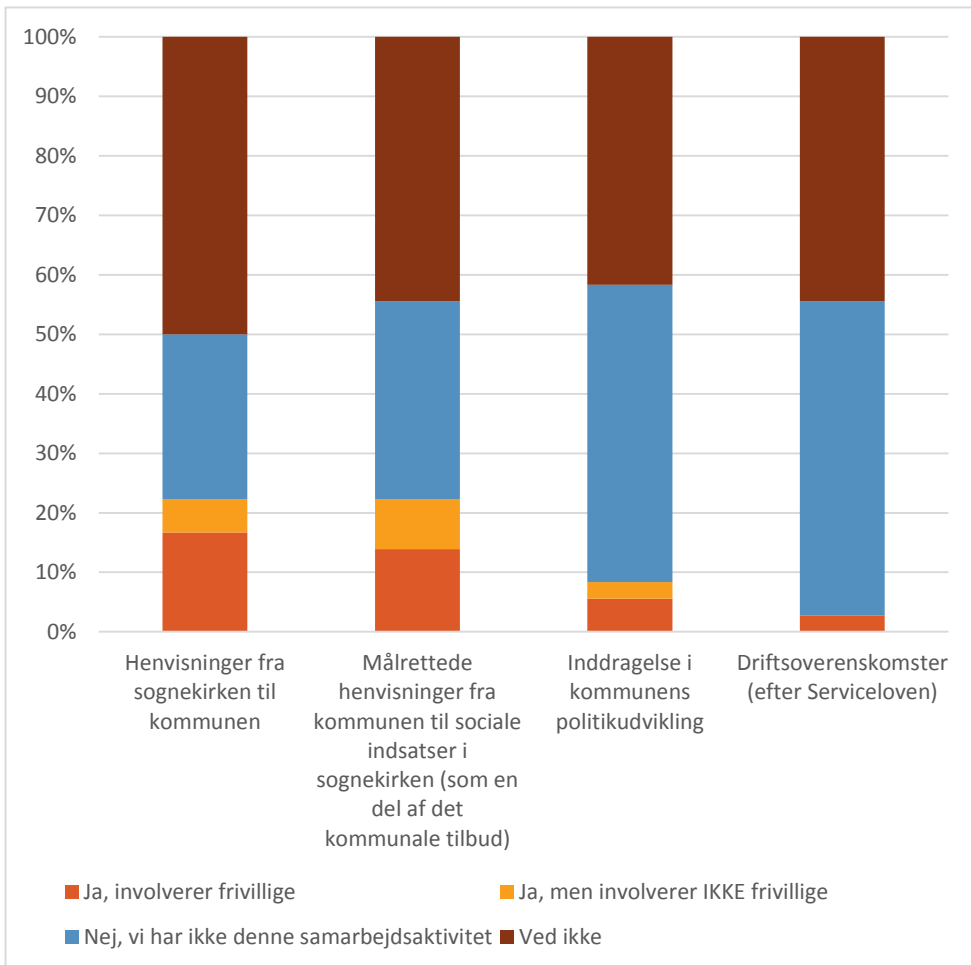
Ved partnerskaber (og driftsoverenskomster) vil der være tale om samarbejdsaktiviteter, der er veldefinerede mht. opgave- og rollefordeling, økonomi mv. – og de vil typisk være bundet op på kontrakter eller partnerskabsaftaler.

1.1.1.13 *Hvilke samarbejdsaktiviteter drejer det sig om? Og hvis I har disse samarbejdsaktiviteter, involverer de da frivillige fra sognekirken? Pct. Del 1.*

N=36.

Hvilke samarbejdsaktiviteter drejer det sig om? Og hvis I har disse samarbejdsaktiviteter, involverer de da frivillige fra sognekirken? Pct. Del 2.

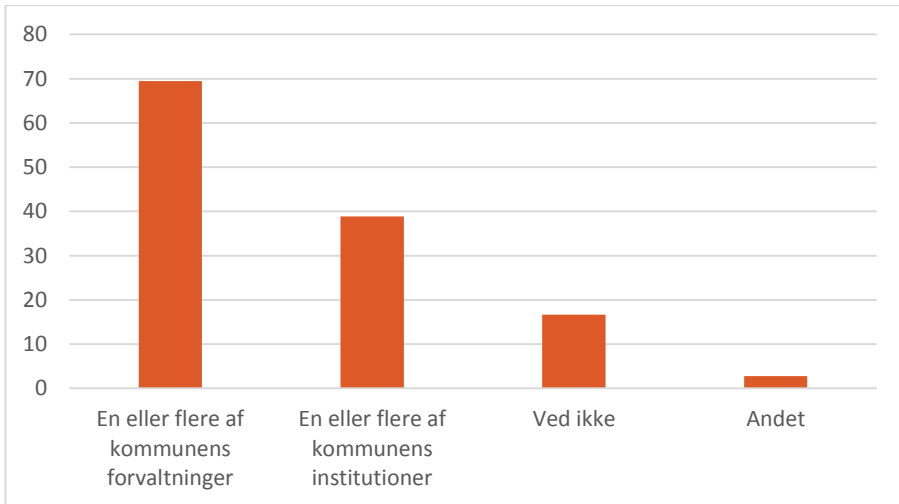
N=36

Samarbejdets organisering

I følgende afsnit undersøges kommunernes og sognekirkernes organisering af samarbejdet, dvs. hvilke instanser fra kommunerne samarbejder og med hvilke aktører fra sognekirken.

På kommunens side er samarbejdet først og fremmest organiseret i en eller flere af kommunens forvaltninger (69,4 pct.). I en mindre andel af kommunerne (38,9 pct.) foregår samarbejdet ud fra en eller flere af kommunens institutioner.

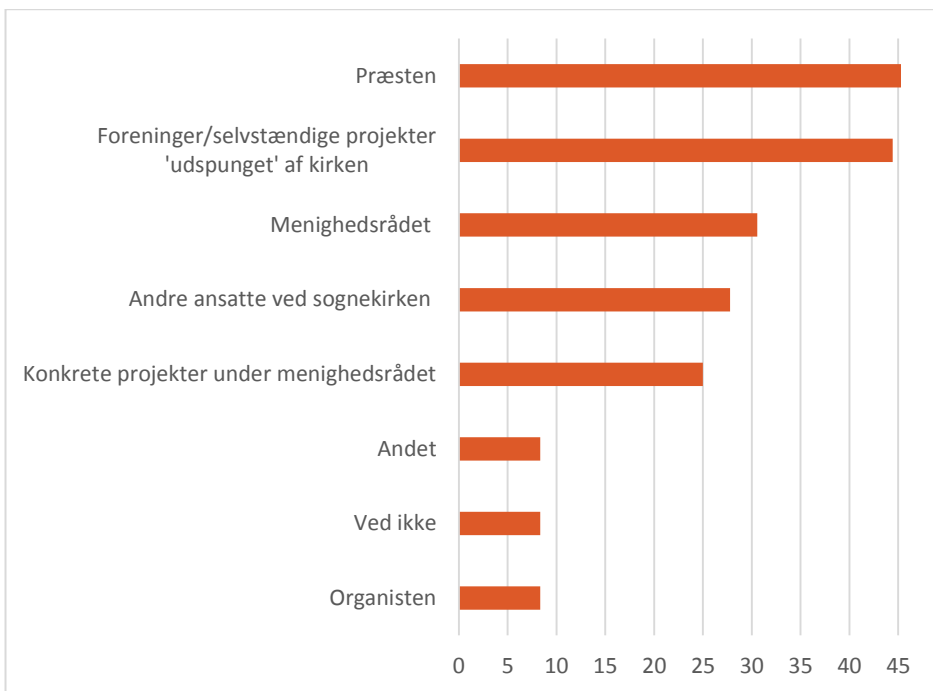
1.1.1.14 Samarbejdet foregår mellem sognekirken og... Pct.

N=36. Besvarelserne summer ikke til 100 pct., da det var muligt for respondenterne at sætte kryds ved flere kategorier.

Respondenter fra kommunerne blev bedt om at angive, hvor eller med hvem i sognekirken kommunen samarbejder. Den primære samarbejdspartner er sognepræsten, som kommunen samarbejder med i 52,8 pct. af tilfældene. Dernæst kommer foreninger, der er udsprunget af sognekirken (44,4 pct.) og menighedsrådene (30,6 pct.).

1.1.1.15 Hvilke dele af sognekirker samarbejder kommunen med? Pct. ¹⁶

N=36. Besvarelsene summer ikke til 100 pct. da det var muligt for respondenterne at sætte kryds ved flere kategorier.

Når sognekirkens repræsentanter spørges til samarbejder med kommunen, tegner der sig også et billede af, at sognepræsten næsten altid er involveret. Der kan være en række årsager hertil. En af dem er, som beskrevet, at præsterne møder den lokale menighed og har i mange tilfælde derfor et førstehåndskendskab til borgernes behov. Endvidere er præsten ofte den første indgang til kirken, og derfor en naturlig samarbejdspartner. Sidenhen når eller hvis samarbejdet bliver mere konkret, vil det involvere de medarbejdere, der har med den konkrete aktivitet at gøre. I landområder og mindre byområder spiller præsten ofte en synlig rolle (Kappelgaard m.fl. 2016). Derfor er det sandsynligt, at både borgere samt kommunens medarbejdere

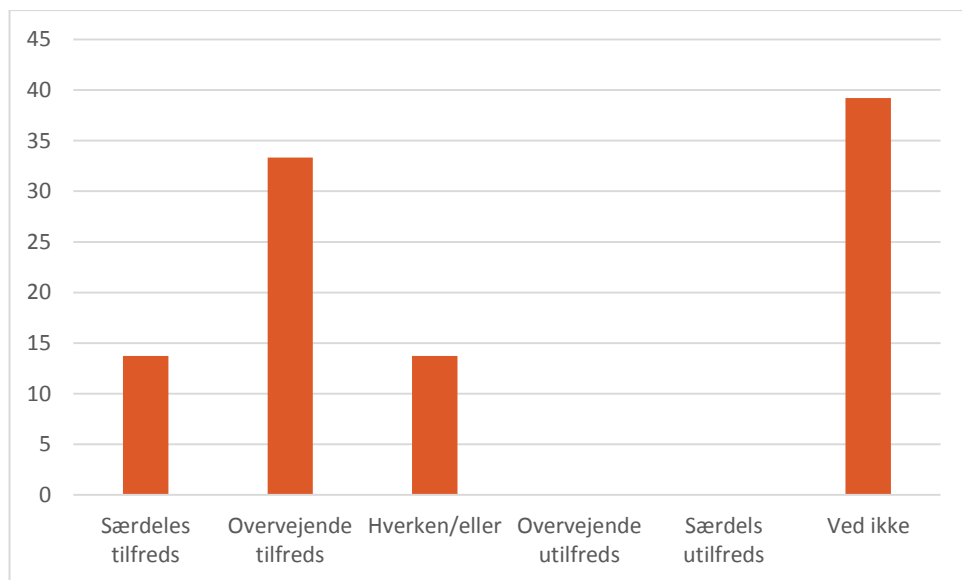
¹⁶ To kategorier fra spørgsmålet er udeladt, idet de ikke relaterer sig direkte til denne analyse. For en fuld liste over spørgsmål i spørgeskemaet, se da bilag.

i første omgang vil henvende sig til præsten, hvis der ønskes at etablere en kontakt eller samarbejde med sognekirken.

Tilfredshed og styrker ved samarbejdet

Knap halvdelen af kommunerne (47 pct.) er særdeles eller overvejende tilfredse med samarbejdet med sognekirkerne. Lidt mere end hver tiende kommune (13,7 pct.) er hverken tilfredse eller utilfredse, og ingen kommuner angiver, at de er utilfredse med samarbejdet. Igen er der en relativ høj andel, 39,2 pct., der svarer 'ved ikke'. En forklaring herpå kan være, at den enkelte respondent ikke har kendskab nok til det konkrete samarbejde til at kunne vurdere, hvor godt det fungerer.

1.1.1.16 *Hvor tilfreds er kommunen generelt med samarbejdet med sognekirkerne i kommunen? Pct.*

N=51.

Et spørgsmål tæt beslægtet med tilfredsheden er kommunernes vurdering af styrkerne ved at samarbejde med sognekirkerne. Det er især sognekirkerne's lokale kendskab og brede netværk, der nævnes. Endvidere at de kan

rumme og har forståelse for udsatte grupper og kan nå dem på en helt anden måde, end det kommunale eller behandlingssystemet kan.

Følgende citat fra en kommunal respondent opsamler meget fint mange af de nævnte styrker:

Der kan være rigtig god synergi i at tænke kirkerne ind som en ressource fx i forhold til etablering og udbredelse af lokale frivillige sociale indsatser. Kirkerne kan have ressourcer i form af frivillige, der har lyst til at engagere sig bredere og i flere sammenhænge, knowhow der baserer sig på deres erfaring med relationer, aktiviteter og frivilligt engagement. Herudover har de ofte en stor kontaktflade og således adgang både til målgrupper på det frivillige sociale område og til potentielt frivillige.

(Respondent, kommune)

Samarbejdet har også nogle udfordringer. De handler meget om nogle værdi- og holdningsmæssige forhold til kirken – det beskriver vi senere i rapporten.

Samarbejdets muligheder – løsning af sociale udfordringer

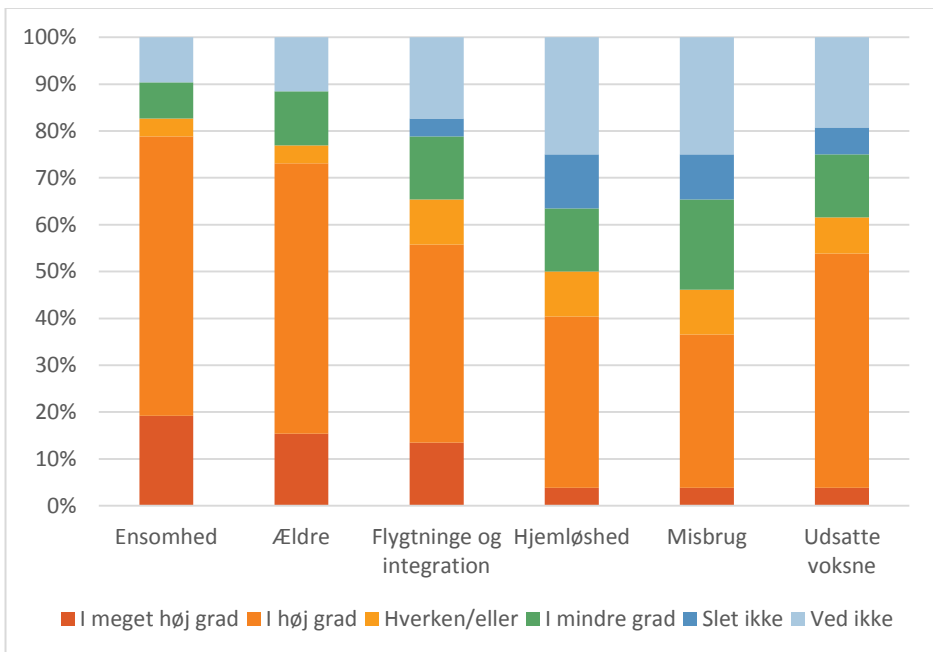
Når man spørger kommunens ansatte konsulenter på det frivillige sociale område, tegner der sig et billede af en relativt høj grad af forventning til, at et samarbejde med sognekirker kan bidrage til at løse en række sociale udfordringer.

Ensomhed, ældre samt flygtninge og integration er de tre områder, som de adspurgte konsulenter i højest grad vurderer kan løses i samarbejde mellem kommunen og sognekirken. Således vurderer 78,9 pct., at *ensomhed* i høj eller meget høj grad kan løses i samarbejde mellem kommuner og sognekir-

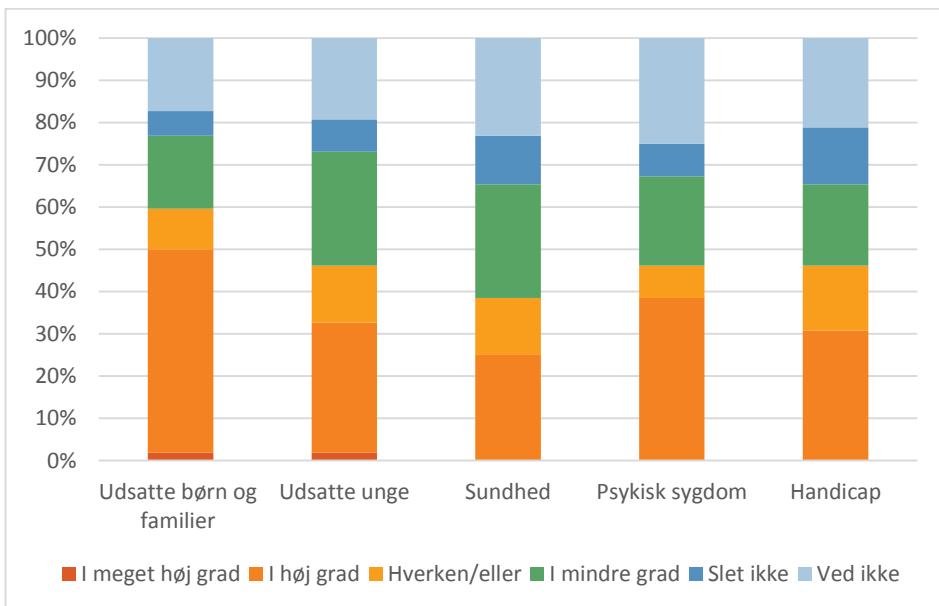
ker, mens 73,1 pct. vurderer, at samarbejdet kan være med til at løse udfordringer på *ældreområdet*. Med hensyn til udfordringer på *flygtninge- og integrationsområdet* er det 55,8 pct. af de kommunale respondenter, der vurderer, at samarbejdet kan være med til at løse denne udfordring.

Ser vi på de kommunale konsulents øvrige svar, kan vi generelt udlede, at de vurderer at et samarbejde mellem kommunen og sognekirkerne kan være med til løse en lang række sociale udfordringer. Det peger på, at der er potentiale for at styrke og udvikle samarbejdet, set fra en kommunal vinkel.

1.1.1.17 I hvor høj grad vurderer du, at et samarbejde mellem kommunen og sognekirker kan være med til at løse følgende sociale udfordringer/opgaver? Pct. Del 1.

1.1.1.18 I hvor høj grad vurderer du, at et samarbejde mellem kommunen og sognekirker kan være med til at løse følgende sociale udfordringer/opgaver? Pct. Del 2.

N=52.

Det som kan undre er imidlertid, hvorfor der ikke samarbejdes om så mange projekter, som ellers kunne have været tilfældet. Visse eksempler fra kommunerne peger på, at kirken kunne have løst en given opgave, men andre aktører kom dem i 'forkøbet'. Det kan der være mange grunde til. En grund kunne være, at relationerne allerede eksisterer mellem andre aktører, en anden at kirken arbejder 'for langsomt' eller at kirken ikke har øje eller fokus på sociale udfordringer. Dette er naturligvis set med kommunale øjne.

Her fortæller en forvaltningschef på det frivillige område, at der sagtens kunne etableres et (stærkere) samarbejde om sociale udfordringer med sognekirken, men at der er mange andre aktører i lokalsamfundet, som formår at tage ansvar for sådanne opgaver.

Jamen, i min verden er der potentiale til mere. Det prøvede jeg vist også at antyde før, men det billede jeg måske også

tegner er jo, at der er ret mange aktører, der er ret mange aktiviteter i gang, så der har måske ikke været en brændende platform eller en brændende anledning eller et antal sociale spørgsmål, der på den måde har udløst det. Jeg kunne sådan set sagtens have set kirken have spillet en større rolle og været en aktør i forhold til nogle børn- og ungespørgsmål, vi havde for nogle år siden, men der kom så pludselig nogle natteravne og tog en del af den dagsorden over. Der var en ret tæt relation mellem Natteravnene på landsplan og så et par folk her i kommunen, og lige nul komma et-eller-andet, så var de sådan set rigtig flittige.

(Informant, kommune)

Hvis man kigger på sognekirkens bud på det begrænsede samarbejde om frivillige sociale aktiviteter, peger flere repræsentanter også på, at de ikke ser, at der er de store sociale problemer for kirken at løse.

... Jeg er vidende om, at selv om [kommunen] har karakter af en rig by og stor fremdrift så er der også områder i byen, som er mere præget af... ressourcetsvage familier. Dem forsøger vi på en eller anden måde, altså vi gør ikke forskel på dem, altså de er jo velkomne til vores arrangementer på lige fod med alle andre. Vi oplever også at der er nogen der deltagere, men vi har ikke sådan specielle lige for dem.

(Informant, sognekirke)

Dette perspektiv ligner det finder udtrykt hos en anden sognepræst fra et (lands)bysogn:

Ja, det kan også være svært at se, altså selvfølgelig er der familier også i (denne?) by der ikke er lige så rige som andre familier, det er klart, men når det er sagt, så tror jeg faktisk problemet er større jo længere du kommer ud på landet.

Der er en tendens til at sådan nogle flytter længere ud på landet, hvor der er meget billigere og huslejen er meget billigere. Så ude i landsogne er det faktisk et større problem end det er herinde i byen.

(Informant, sognekirke)

Hvorvidt præsternes billeder af, at sognene har en relativt stærk social kapital stemmer overens med lokalsamfundenes faktisk situation, er ikke blevet udforsket i denne undersøgelse.

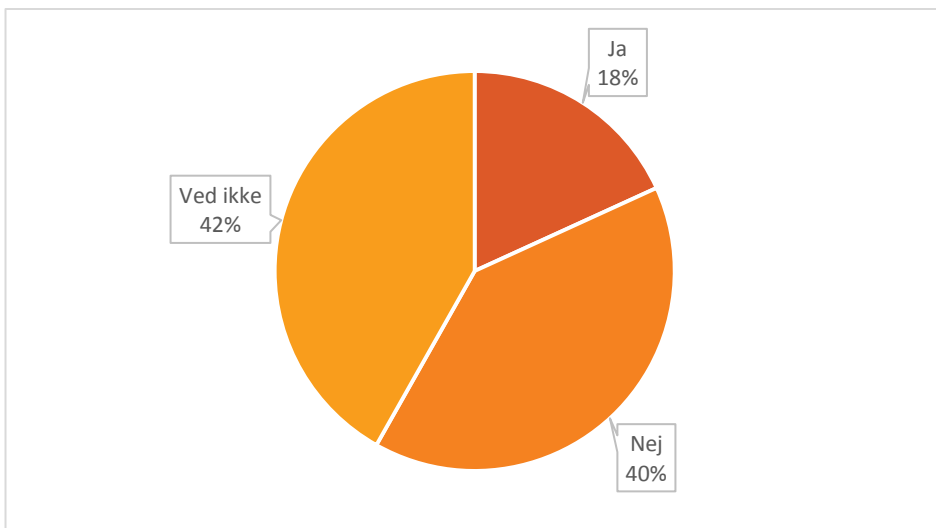
Målsætninger for samarbejdet?

I kapitlet ovenfor om rammerne så vi, at det er en relativ lille andel af kommunerne, der indtænker sognekirkernes frivillige sociale arbejde i de kommunale politikker og strukturer omkring civilsamfundet, frivillighed og lignende. I forlængelse heraf har vi i undersøgelsen spurgt, om kommunerne har en målsætning om at etablere, styrke eller udvikle et samarbejde med sognekirkerne. På dette spørgsmål er det ligeledes et mindretal af kommunerne, der kan svare bekræftende. Således angiver knap hver femte (18,2 pct.), at de har en sådan målsætning, mens lidt over det dobbelte (40 pct.) svarer 'nej'. Den største andel (41,8 pct.) svarer 'ved ikke'.

Til sammenligning har 87 pct. af kommunerne i en tidligere undersøgelse svaret bekræftende på samme spørgsmål – men hvor målsætninger angik samarbejdet med frivillige sociale organisationer og foreninger (CFSA, 2015).

Årsagerne til denne markante forskel kan dels skyldes det begrænsede kendskab til sognekirkens frivillige (sociale) arbejde. Dette resultat har været gennemgående i flere af undersøgelsens spørgsmål, som præsenteret igennem rapporten. Dels kan forskellen være et resultat af de senere års målrettede fokus på netop foreningerne og de frivillige organisationer som en frivillig ressource og oplagt samarbejdspartner i lokalsamfundet. Som beskrevet har sognekirken i disse drøftelser ikke været tænkt ind.

1.1.1.19 Har kommunen en målsætning om at etablere, styrke eller udvikle samarbejdet med sognekirkerne? Pct.

N=55.

Betragter vi imidlertid besvarelserne blandt de kommuner, som har angivet, at de allerede *samarbejder* med sognekirker på det frivillige sociale område, ses, at disse kommuner i lidt højere grad har en målsætning om at etablere, styrke eller udvikle samarbejdet (25 pct. mod 18,2 pct. blandt alle respondenter). Selv om det ikke er et overraskende resultat, kan det alligevel være en indikator på, at den begrænsede andel af kommuner med målsætningen om mere samarbejde, er et udtryk for et tilsvarende begrænset kendskab og relation til sognekirken.

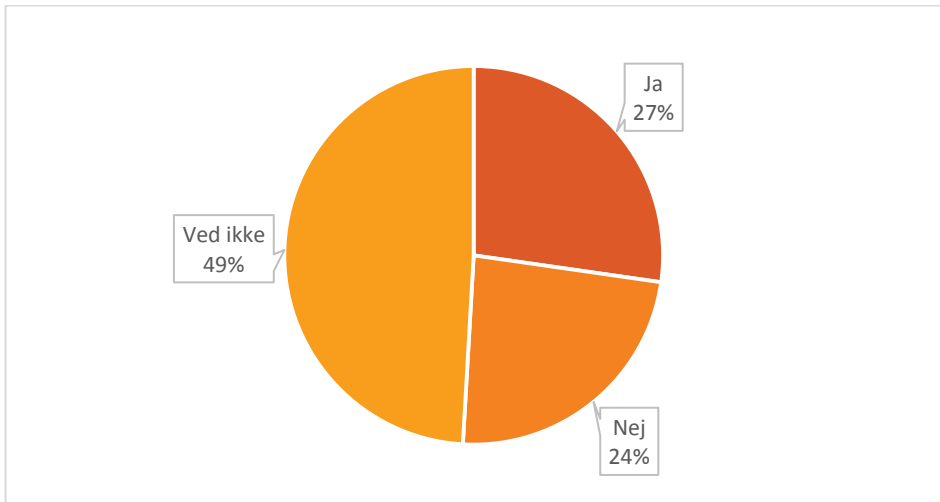
Når kirkernes repræsentanter spørges til prioritering af samarbejde med eksempelvis kommunen, er svarende ret forskellige. Dog er der visse fælles træk. På en ene side er der ingen præster eller frivillige tilknyttet kirken, som i udtalt form tænker, at det er en decideret prioritering *ikke* at samarbejde med kommunen. På den anden side peger flere interviews med sognekirkers repræsentanter på, at kommunerne sjældent indtænkes strategisk, som en samarbejdspartner.

Samarbejde med andre kirker eller religiøse sammenslutninger

I afdækningen af kommunernes samarbejde med sognekirker er det interessant at tage en lille "afstikker" og se på, hvorvidt kommunerne samarbejder med andre kirker eller religiøse sammenslutninger, fx frikirker, andre trosamfund og religiøse organisationer.

Dette synes kun at være tilfældet i en mindre andel af kommunerne. Konkret svarer godt hver fjerde kommune (27 pct.) bekræftende på spørgsmålet, mens knap hver fjerde (24 pct.) svarer nej. Næsten halvdelen af respondenterne (49 pct.) er ikke bekendt med, at der er et samarbejde.

1.1.1.20 *Samarbejder kommunen med andre kirker eller religiøse sammenslutninger end sognekirker (fx frikirker, andre trossamfund, religiøse organisationer mm.)? Pct.*

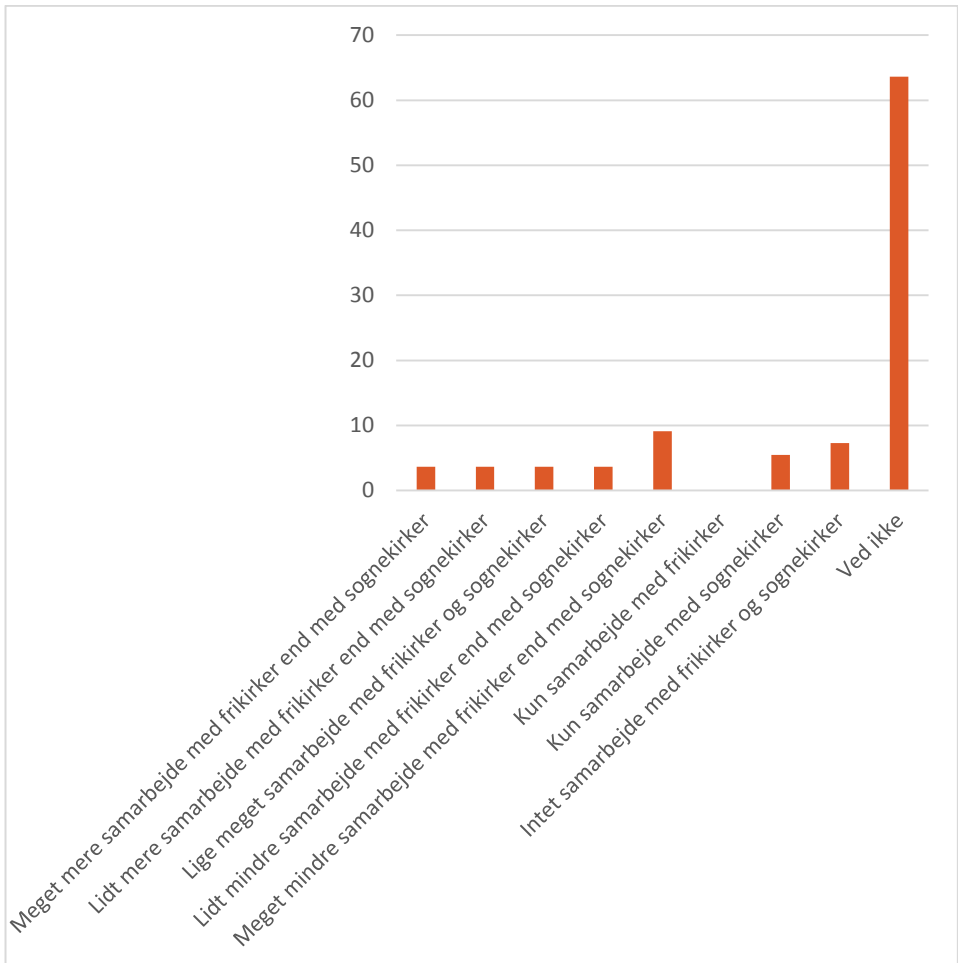

N=55.

Respondenterne blev endvidere bedt om at vurdere omfanget af kommunens samarbejde med frikirker sammenlignet med omfanget af samarbejdet med sognekirker. Til dette svarer næsten 2 ud af 3 kommuner (63,6 pct.)

'ved ikke'. Den resterende andel fordeler sig relativt lige på en vurdering af omfanget i henholdsvis mere, mindre og lige dele samarbejde.

1.1.1.21 *Hvordan vil du vurdere omfanget af kommunens samarbejde med frikirker sammenlignet med sognekirker. Er der... Pct.*

N=55.

Det høje 'ved ikke' svar peger på, at det muligvis er svært at sammenligne grader af forskellige samarbejder med to forskellige samarbejdspartnere. Dog tyder undersøgelsens øvrige resultater på, at respondenterne mangler

kendskab til eventuelle samarbejder eller ved meget lidt om sognekirken og heller ikke kender ret meget til frikirkerne i kommunen.

Kapitel 5. Holdninger og forståelser

Dette kapitel belyser nogle mere værdimæssige forhold, der gør sig gældende, primært blandt de kommunale informanter, og som er blevet synlig gennem undersøgelsen. Det handler blandt andet om holdninger til sognekirkens rolle og position, men det handler også om forventninger til og syn på hinanden – tilsammen (for)forståelser, der kan have en betydning for et samarbejde, og især det fraværende samarbejde.

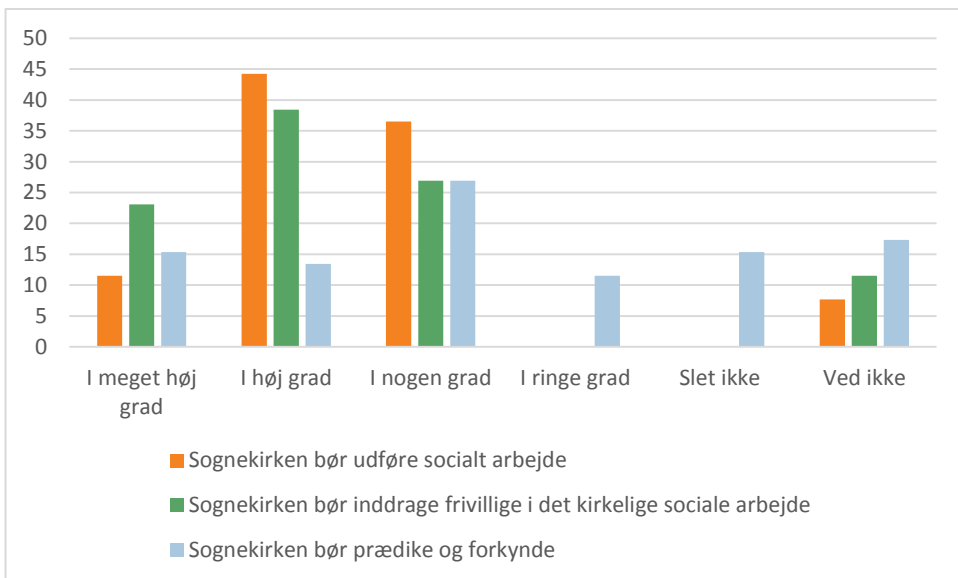
Velfærd eller forkyndelse?

Kommunernes konsulenter blev spurgt til deres vurdering af en række udsagn vedrørende sognekirkens opgaver og roller. Der er ret stor enighed blandt de kommunale repræsentanter om, at sognekirken bør udføre socialt arbejde, idet 55,7 pct. svarer, at det i høj grad eller i meget høj grad er sognekirkens opgave at gøre dette. Ingen har svaret 'i ringe grad' eller 'slet ikke'.

Sognekirken bør ligeledes inddrage frivillige i det sociale arbejde – denne holdning gør sig gældende i 61,6 pct. af kommunerne, der således svarer i meget høj grad eller i høj grad. Ingen svarer 'i ringe grad' eller 'slet ikke'.

Til gengæld er der mere variation i respondenternes perspektiv på, hvorvidt og i hvor høj grad sognekirken bør prædike og forkynde. Hertil svarer 28,8 pct. i høj grad eller i meget høj grad, mens 26,9 pct. svarer i ringe grad eller slet ikke.

1.1.1.22 Hvordan vil du vurdere følgende udsagn om sognekirkernes opgaver og roller? Pct.

N=52.

Fra en kommunal vinkel er der, måske ikke overraskende, en forestilling om, at frivillighed og socialt arbejde bør spille en rolle i sognekirken, mens prædiken og forkyndelse er mindre vigtigt. Der kan være flere grunde hertil.

En grund kunne være, at det i forvejen er alment kendt, at der i forbindelse med sognekirken foregår forkyndelse og prædiken, mens der er mindre synlighed omkring det eventuelle sociale arbejde og frivillige engagement i forbindelse hermed. Netop derfor ønskes der mere af dette, end de kommunale repræsentanter oplever, der er.

En anden grund kan være, at der fra et kommunalt perspektiv er fokus på løsning af sociale udfordringer (og stramme budgetter), hvorfor man ønsker at andre aktører hjælper med at løfte denne opgave i lokalsamfundet.

En tredje grund kan være en generel afstandtagen til "institutionaliseret" religionsdyrkelse og folkekirkens konstant faldende medlemstal. Fra 1990 frem til 2016 er andelen af medlemmer faldet fra 89,3 pct. til 76,9 pct. Det

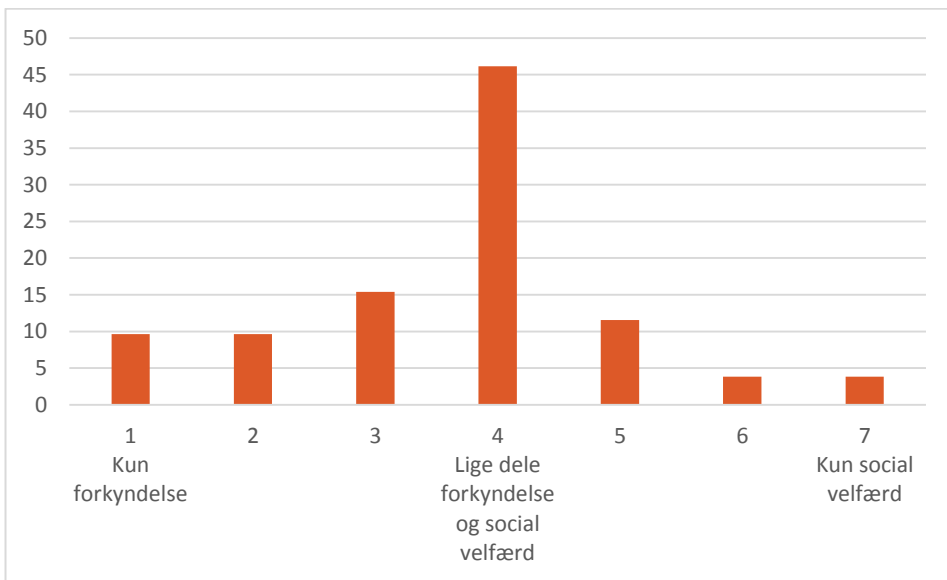
svarer til et fald på knap 14 pct. eller 12,4 procentpoint (Kirkeministeriet 2016).

Der er med stor sandsynlighed tale om en kombination og variation af ovenstående, når man betragter forskellige lokalsamfund. Derfor er det svært at sige noget entydigt om årsagerne til undersøgelsens resultater.

Ovenstående skal imidlertid også ses i lyset af figur 1.1.1.22, som illustrerer respondenternes vurdering af, hvordan sognekirkens opgave bør vægtes med hensyn til forkyndelse og/eller social velfærd. Vurderingen sker ud fra en skala mellem 1 og 7, hvor 1 udtrykker, at man udelukkende mener, at sognekirken har en forkyndende opgave, mens 7 udtrykker, at man udelukkende mener, at sognekirken har en velfærdsopgave.

Af svarene ses en nogenlunde lige vægtning mellem forkyndelse og social velfærd, idet 46,2 pct. svarer 'lige dele forkyndelse og social velfærd'. I forlængelse af foregående spørgsmål peger dette på, at der ifølge de kommunale respondenter er behov for et øget fokus på det sociale arbejde i sognekirken – men at der bør være en balance mellem de to typer af opgaver eller roller.

1.1.1.23 *Hvad mener du, der mest er sognekirkens opgave i dag: At tilbyde forkyndelse eller sociale velfærdsydelser? Vurder ud fra en skala fra 1 til 7. Pct.*

N=52.

Selv om det ikke er kommunens opgave at definere, hvad kirken bør gøre og være, giver ovenstående spørgsmål et billede af ståstedet blandt kommunalt ansatte konsulenter på det frivillige sociale område, som ofte er med til at facilitere rammerne for eventuelle samarbejder mellem kommune og sognekirke.

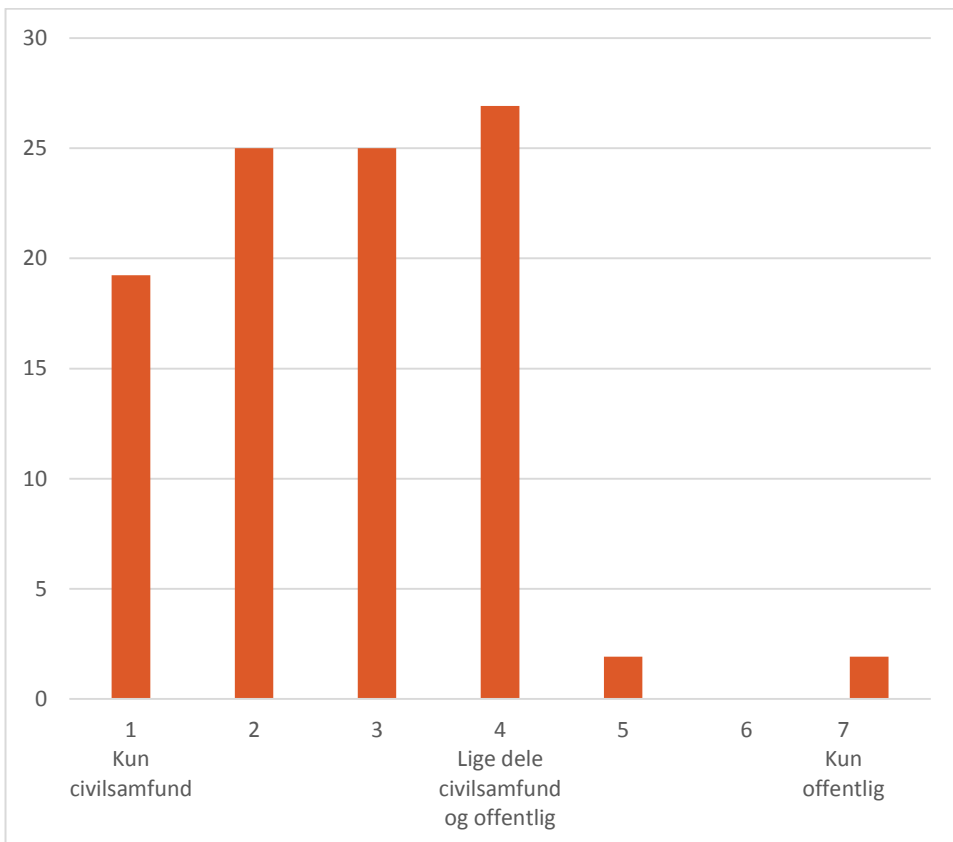
En europæisk undersøgelse fra 1990'erne pegede på, at danskerne på dette tidspunkt i høj grad så socialt arbejde, international katastrofehjælp mm. som nogle af de væsentligste opgaver for folkekirken (Andersen og Riis 2002). Trolle (2015) peger på, at dette fokus hænger sammen med danskeres forventning til, at folkekirken påtager sig et synligt ansvar i civilsamfundet (Trolle 2015).

Stat eller civilsamfund?

For at belyse de kommunale konsulenterers perspektiv på sognekirkens placering i samfundsstrukturen blev de spurgt, hvor de mener, sognekirkens frivillige sociale arbejde hører til. Igen ud fra en skala gående mellem 1 og 7. Stort set alle respondenter (96,2 pct.) placerede sig i den venstre del af skalaen og svarede fra '1 kun civilsamfund' til '4 lige dele civilsamfund og offentlig'. Blot 3,8 pct. placerede sig i den højre del af skalaen og svarede fra '5' til '7 kun offentlig'.

Det bør dog her bemærkes, at spørgsmålet er formuleret således, at det sandsynligvis vil hælde mere i retning af civilsamfund end offentlig, idet der er fokus på frivilligt arbejde. Det skønnes derfor, at en del af besvarelsens tyngde mod 'civilsamfund' frem for 'offentlig' skyldes en generel forestilling om, at frivillighed hører til i civilsamfundet, selvom sognekirkens sociale arbejde (generelt set) kunne betragtes som et offentligt anliggende såvel som en opgave for civilsamfundet. Endvidere kan man sige, at sognekirken indeholder begge dimensioner – en offentlige side, hvor den reguleres af en lovgivning, har ansatte præster, organister, mv., og en civilsamfundsside med menighedsrådet og andre frivilligt engagerede.

1.1.1.24 *Hvor mener du, at sognekirkens frivillige sociale arbejde i dag mest hører til: Som en del af civilsamfundet eller som en del af det offentlige? Vurder på en skala fra 1 til 7. Pct.*

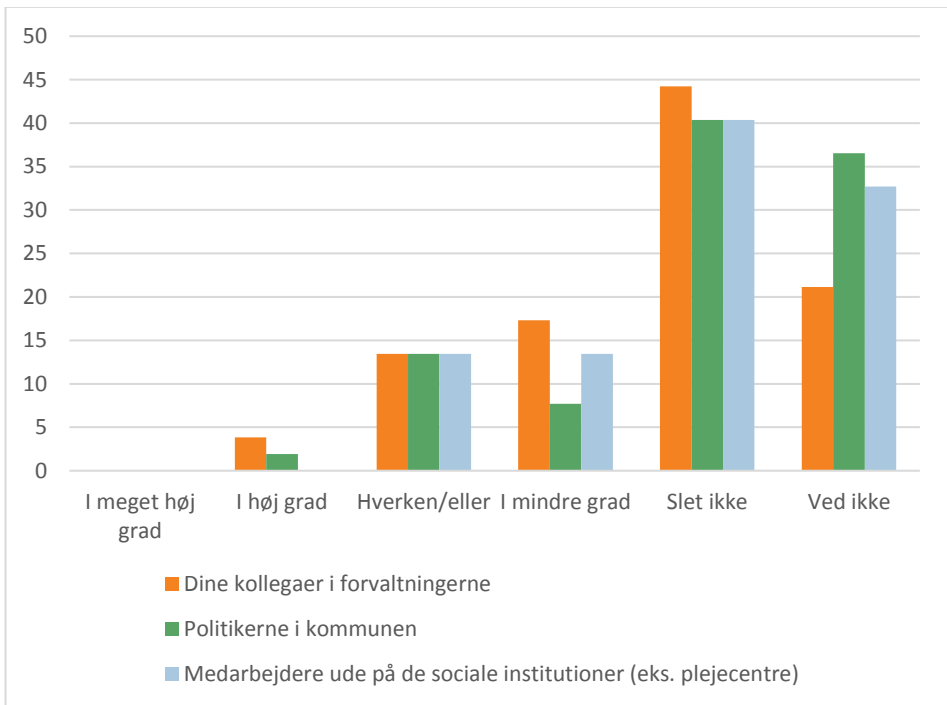
N=52.

Modstand og fordomme

En konkret "test" af holdninger og syn på sognekirken får vi også gennem spørgsmålet om, hvorvidt de kommunale repræsentanter har oplevet en modstand eller uvilje mod sognekirkens sociale arbejde gennem deres kollegaer.

Som det fremgår af figur 1.1.1.25, har respondenterne stort set ikke oplevet modstand fra hverken forvaltningskolleger, kommunalpolitikere eller medarbejdere på de sociale institutioner. Dog svarer 3,9 pct., at de 'i høj grad' har oplevet, at kollegaer i forvaltningerne har haft eller udvist modstand mod sognekirkens sociale arbejde. Det samme gælder for 1,9 pct., når det drejer sig om politikere i kommunen, mens oplevelsen af modstand blandt medarbejdere på sociale institutioner i mindre grad gør sig gældende.

1.1.1.25 *Har du oplevet, at der er modstand eller uvilje mod sognekirkens sociale arbejde blandt... Pct.*

N=52.

Ofte er baggrunden for kommunernes og sognekirkernes forestillinger om hinanden forbundet med lokalsamfundets historie og strukturelle ophav. Det er eksempelvis forhold som kommunens/sognets kristne tradition, kirkens strategiske prioritering, strukturreformen, kommunens geografi og demografi samt foreningers rolle historisk, der kan spille ind. Men også den

lokale kultur kan have en indflydelse. Som en af de kommunale informanter fortæller om hendes oplevelse af kommunens syn på sognekirken:

Det kunne også hænge sammen med, at der er mange på direktørniveau og måske også i kommunalbestyrelsen, som er veluddannede og ikke lokalt forankret fra barndommen. Altså det jeg tænker er, at hvis man er vokset op i sådan en kultur som den her, så tænker man måske ikke så meget på, om det er med kors eller stjerner eller om det er med kommunelogo... Men der kan godt komme en vis reservation, når der kommer fremmede ind i en kultur, og jeg ved ikke om det er rigtigt. Men det synes jeg, at jeg har kunnet mærke nogle steder... Der er [dog] en kulturel forståelse her på egnen, at man kan bruge kirken.

(Informant, kommune).

I en anden kommune er præst og ansat i kommunen sådan set enige om at den kristne tradition har påvirket sognekirkens rolle i lokalsamfundet og synet herpå. Sognekirkens repræsentant fortæller her, hvordan kirkeforskrækkelse har været konsekvensen af den tidligere Indre Missionske strømning i byen.

Jeg kunne jo også nævne en følge af det kirkelige liv der har været her, hvor Indre Mission har fyldt meget, det er at der også er dele af byen, som har haft sine fordomme omkring kirken og haft det svært med kirken. Blandt andet også skolerne, så derfor har der nok i en årrække været sådan lidt en kirkeforskrækkelse eller religionsforskrækkelse på skolerne.

(Informant, sognekirke)

Til gengæld er det en noget mere positiv udlægning, som kommunens repræsentant forelægger om det Indre Missionske ophav.

Jeg ved bare, at jeg selv blev mødt med, da jeg kom første gang, af venner og bekendte og familie: "Der er noget med Indre Mission og [byen her, red.]", og der må jeg sige, at den er jeg på den ene side aldrig rigtig stødt på, sådan manifest, men jeg er stødt på det der kirkelige miljø, som jeg prøvede at beskrive for jer før, og det der netværk på kryds og på tværs, som går fra det ene sted til det andet sted og er aktive og er med til at binde tingene sammen.

(Informant, kommune)

Det er således ikke altid, fordommene kommer til udtryk i en negativ form, selvom det ofte er tilfældet. Sognekirkens repræsentant fortalte dog også i interviewet, at kirkeforskrækkelsen på skolerne samt andetsteds efterhånden hører fortiden til i takt med, at nye generationer er kommet til kirken såvel som til resten af lokalsamfundet.

Det forventede princip om næstekærlighed

Forestillingen om sognekirkens synlige rolle i løsningen af sociale udfordringer går igen i de uddybende besvarelser i spørgeskemaet samt i flere af interviewene. En repræsentant fra en kommune fortæller om et konkret tiltag, hvor en forening løftede en opgave, som kirken lige så vel kunne have båret:

... så kunne man måske godt have forestillet sig, at kirken ud fra et sådan fuldstændig næstekærligt princip havde sagt: "Jamen det er da vidst en opgave, vi skal finde ud af at gå ind i eller skubbe til. Også selvom vi måske ikke nødvendigvis selv har alle kræfterne". Men det kom ikke.

(Informant, kommune)

En ansat fra en anden kommune er inde på noget tilsvarende, og stiller sig ret uforstående over for, hvorfor sognekirken ikke er mere på banen ift. integrationsproblematikker:

Jeg kan selvfølgelig ikke lade være med at tænke på, at kirken er baseret på en hel masse værdier. Om de 10 bud og

medmenneskelighed og alt sådan noget, og så tænker jeg på, jamen så må det absolut være lige nu, medmindre det kun handler om din egen familie eller nabo, så må det jo absolut være lige nu at der er vildt meget brug for næstekærlighed, eller hvad vi skal kalde det. Så jeg kan faktisk ikke forstå, at kirken ikke er lidt mere om sig. Det er i hvert fald ikke så synligt. Jeg ved godt, at der er andre steder i [nabokommunen, red.], hvor de også inviterer på middag, men det er i hvert fald ikke synligt hvad kirken foretager sig, så umiddelbart ser det ud som om, at den ikke foretager sig særlig meget. Det kan jeg jo sådan set ikke forstå, når der nu mangler kunder i butikken.

(Informant, kommune)

Det er dog ikke kun kommunen, der kan have en forventning til, at sognekirken påtager sig et (højere) socialt ansvar. I en af case-kommunerne fortæller sognekirkens såvel som kommunens repræsentanter uafhængigt af hinanden om den forskel de oplever, der er på kirkerne i kommunen, og de begge informanter omtaler en bestemt kirke, der ikke i samme omfang tager socialt ansvar, som andre sognekirker i kommunen.

Personlig uvidenhed skaber fordomme

Erfaringer og undersøgelser fra samarbejdspraksisser viser næsten altid, at meget er personbåret – det gælder også fordomme. Det er de kommunale respondenter selv opmærksomme på, og mange nævner netop 'fordomme', som en af de udfordringer der er i samarbejdet med sognekirker. Uvidenhed og ukendskab er ofte en kilde til fordomme, og det bliver ligeledes udtrykt af kommunerne, som en væsentlig udfordring i samarbejdet. Nedenfor er to sigende citater fra kommunale respondenter.

Folks fordomme. At der kan være en frygt for, at der er en religiøs dagsorden.

(Informant, kommune)

Jeg har indtryk af, at de ansatte i kommunen ikke kender til de muligheder, der er for at henvise borgere til aktiviteterne i folkekirken. Gætter også på, at ansatte kan være bekymrede for at henvise til noget kirkeligt. (Informant, kommune)

Kapitel 6. Sådan påvirkes samarbejdet

I dette kapitel vil vi komme med bud på områder og opmærksomhedspunkter, det kan være hensigtsmæssigt at fokusere på, når man som kommune og/eller sognekirke overvejer at etablere eller udvikle et samarbejde. Som det vil fremgå, er der en lang række forhold og mekanismer, der betinger og fordrer et samarbejde. Det kan der skrives bøger om – og det bliver der også! De opmærksomhedspunkter vi bringer, er derfor langt fra udtømmende i deres beskrivelser, men begrænser sig til at have deres primære udspring i undersøgelsens fund.

Det unikke er fællesnævneren for det gode samarbejde

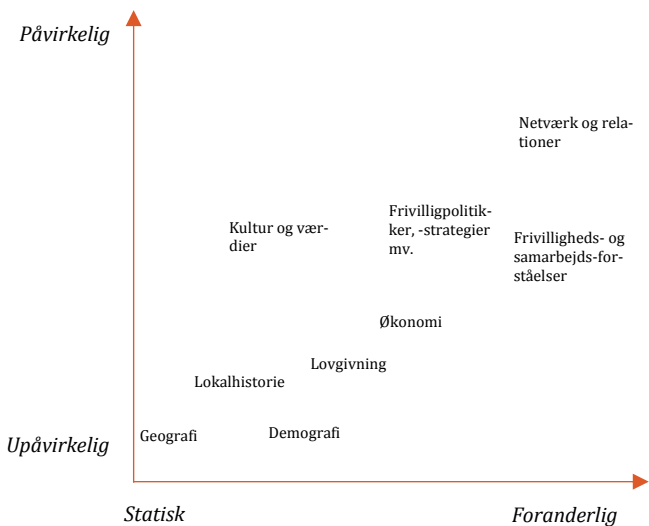
Undersøgelsen af samarbejde mellem sognekirker og kommuner om frivilligt socialt arbejde har som omtalt, anskueliggjort hvor lidt kendskab, ansatte (og frivillige) i kommuner og sognekirker generelt har til hinandens arbejde. Det er også blevet tydeligt, at samarbejde oftest lykkes i sammenhænge, hvor der netop er et kendskab og en relation mellem personer på relevante poster i henholdsvis kommunen og sognekirken.

Dette er langt fra en nyhed, men snarere et resultat, der gang på gang fremkommer, når et samarbejde undersøges (Gotthardsen 2014; Hjære 2005; Støckel 2007). Det personlige kendskab/relationen er dog ikke den eneste betingelse for et samarbejde. Også prioriteringer i forhold til *at* samarbejde, prioriteringer i forhold til at vægte frivilligheden og prioriteringer i forhold til at tilbyde socialt arbejde (sognekirker) skal være til stede.

Undersøgelsen har endvidere vist, at en række lokale forhold har betydning for samarbejdets tilblivelse og bæredygtighed. Disse forhold kan både have karakter af at være *statiske*, dvs. svære at forandre og *foranderlige*, dvs. de er mere tilbøjelige til at ændre sig over tid – dog i større eller mindre grad,

og nogle hurtigere end andre. De statistiske og foranderlige forhold skal ikke betragtes som modsætninger, men snarere som et kontinuum på hvilket de forskellige rammer befinder sig. Samtidig kan disse forhold være mere eller mindre *påvirkelige*, hvilket skal forstås i sammenhæng med foranderligheden. I figur 1.1.1.26 er forsøgt illustreret, hvordan en række strukturelle rammer kan tænkes i relation til deres foranderlighed samt i hvilken grad de kan påvirkes af de aktører, som er centrale i et samarbejde mellem sognekirker og kommuner.

1.1.1.26 Foranderlighed og påvirkelighed af rammer for samarbejde¹⁷

Et *statisk* og relativt *upåvirkeligt* forhold kan fx være den demografiske sammensætning blandt lokalsamfundets indbyggere. Denne sammensætning har indflydelse på de muligheder, der er lokalt eksempelvis i forhold til rekruttering af frivillige eller i forhold til hvilke (sociale) målgrupper, der findes i lokalområdet. Et andet *statisk* eksempel kan være historiske forhold såsom lokalområdets traditioner, religiøse ophav, hvilke andre lokale aktører, der findes mv. Dette kan *påvirkes* af lokale aktører på længere sigt, men

¹⁷ Placeringen af de enkelte forhold i figur 1.1.1.26 skal betragtes som et skønsmæssigt oplæg, som er betinget af begrebsforståelsen af disse forhold. Figuren skal således betragtes som en illustration af forholdet mellem foranderlighed og påvirkelighed, men ikke som en matematisk model for disse to dimensioner.

det vil gå langsomt og først have en betydning i en ret fjern fremtid. Et eksempel på et *foranderligt* og *påvirkeligt* forhold, kan være relationer og netværk på tværs af kommunen og sognekirken, politikker og strategier på området. Et andet relativt *påvirkeligt* og *foranderligt* forhold kunne være sognekirkens fokus på frivillighed og diakoni.

Grundlæggende kan man sige, at et frugtbart samarbejde sjældent opstår ved, at to parter mødes uden at kende hinanden eller uden et formål eller anledning. Snarere opstår en ide eller en relation et helt andet sted, og i en eller anden form og hastighed bygges der flere tanker, personer, formål, målgrupper og andet på. Derfor kan det også være svært at dissekere et velfungerende samarbejde og pege på en entydig model, der kan "kopieres" over i en anden sammenhæng. Med andre ord kan siges, at selvom man i overskrifter kan pege på en række elementer, som fostrer samarbejde helt generelt, er det afgørende, at der i arbejdet hen mod flere og bedre samarbejder tages højde for en lang række lokale forhold, for at sikre et succesfuldt samarbejde.

I det følgende vil vi se nærmere på, hvilke områder, det kan være relevant at være opmærksom på, for at skabe gode forudsætninger for et samarbejde mellem sognekirke og kommune.

Forhold der påvirker samarbejdsmulighederne

Vi har i undersøgelsen set, hvordan rammer og strukturer er med til at forme forudsætningerne for samarbejde mellem sognekirker og kommuner om frivilligt socialt arbejde. Blandt sådanne rammer findes, som beskrevet, både foranderlige såvel som mere forankrede og dermed mere statiske rammer, der på samme tid kan være mere eller mindre påvirkelige. Inden for hver af de to "skalaer", er muligheden for forandring og påvirkning varierende. Dvs., det er ikke 'nødvendigvis' umuligt at påvirke de *statiske* rammer (det kan bare tage generationer), ligesom det kan være svært at ændre på de 'foranderlige' rammer, fordi det måske fordrer et flertal i Folketinget. Uanset forholdenes foranderlighed og påvirkelighed er de alle med til at danne ram-

merne for det mulighedsrum, et samarbejde mellem sognekirker og kommuner befinder sig i. Netop derfor er det også relevant at se på selv de rammer, som nærmest er umulige at gøre noget ved.

På næste side har vi listet og beskrevet en række af de strukturelle rammer, som kan være væsentlige at være opmærksomme på, når der tænkes i et samarbejde mellem sognekirke og kommune. Bemærk igen, at listen og beskrivelserne langt fra er udtømmende.

Rammer og forhold	Opmærksomhedspunkter
Geografi	Hvor ligger kommunen og sognet? Hvordan er infrastruktur og afstande? Hvilken rolle spiller geografien på samarbejdsklimaet mellem kommuner og sogne?
Demografi	Hvordan er befolkningssammensætningen mht. alder, socioøkonomi, uddannelsesniveau, beskæftigelsesgrad, mm.? hvilken betydning har det for rekruttering af frivillige og målgrupper for sociale indsatser?
Lovgivning	Er der juridiske muligheder og barrierer som betinger samarbejde og organisering af det frivillige sociale arbejde?
Lokalhistorie	Hvilke historiske udviklings- eller vendepunkter har været med til at forme lokalsamfundet i dag? Er der traditioner?
Frivilligpolitikker, -strategier osv.	Hvilke politiske og strategiske prioriteringer har kommunen hhv. sognekirken på nuværende tidspunkt? Er der hjemmel for at ændre dette?
Økonomi	Hvordan er kommunens hhv. sognekirkens økonomiske råderum (på dette område)? Hvordan organiseres offentlige finansieringskilder?
Netværk og relationer	Er der blinde pletter ift. behov hvis man ikke kender til potentielle målgrupper? Hvordan sikres at egne interesser i relationen ikke kommer forud for sagen? Hvordan og med hvem kan der skabes relationer som fordrer et samarbejde?
Kultur og værdier	Hvilke fordomme og forforståelser findes om samarbejdspartneren? Hvordan kan forskellighed spille en positiv rolle i et samarbejde?
Frivillighedsforståelse	Hvilke frivillighedsforståelser drages i anvendelse?

Geografi

Med hensyn til kommunens geografi kan det være relevant at forholde sig til, hvor kommunen og sognet ligger placeret – både i forhold til hinanden, og i forhold til andre byer, sogne, kommuner, institutioner, virksomheder mv. Det kan også være, at der er naturgeografiske forhold, som påvirker lokale muligheder. Hertil kommer desuden, hvordan den lokale infrastruktur ser ud. Det overordnede spørgsmål mht. geografi kan lyde, hvilken rolle spiller geografien på samarbejds klimaet mellem kommuner og sogne? Har det fx betydning, at kommunalforvaltningen og sognekirken ligger tæt på hinanden? I interviewene kom bemærkninger, der både indikerede, at *"vi er jo kommunens kirke"* til *"kommunen kender os ikke/er langt væk"*.

Demografi

Kommunen eller sognets demografiske sammensætning kan have betydning for en række forhold, der er med til at forme indhold og muligheder for samarbejde mellem kommune og sognekirke. Det kan være alt fra alder, køn, uddannelsesniveau, etnicitet, beskæftigelsesgrad, socioøkonomiske forhold mv. Eksempelvis kan det i en kommune med mange ældre borgere være lettere at rekruttere frivillige til det kirkelige frivillige sociale arbejde end i kommuner med flere unge børnefamilier. Samtidig kan det være svært at se behovet for et nyt værested for hjemløse, hvis der stort set ikke er nogen hjemløse i byen.

Det kan blive en omfattende øvelse at afdække kommunens eller sognets demografiske forhold, hvis man ikke allerede har et kendskab til denne på forhånd. For at få en fornemmelse af kommunens demografiske forhold på en række områder, kan man søge på Social- og Indenrigsministeriets kommunale nøgletal på www.noegletal.dk.¹⁸

¹⁸ De kommunale nøgletal giver også et indblik i kommunernes økonomi mm.

Lovgivning

Der er en række regler, der kan være relevant at være opmærksomme på i et samarbejde. Det kan fx være regler i forbindelse med dagpenge og efterløn, børne- og straffeattester, oplysnings- og tavshedspligt mm. Og aktuelt regler om forsikring af frivillige, der i skrivende stund dog ikke er endelig besluttet. For en kortfattet oversigt se Gotthardsen 2015. Lovgivning og regler om frivillighed er dog under stadig forandring, hvorfor det anbefales løbende at holde sig orienteret om det aktuelle lovgrundlag.

Lokalhistorie

Sognets eller kommunens lokalhistoriske kontekst kan spille en central rolle for forståelsen af kommunens og sognekirkens rolle i lokalsamfundet, og dermed også, hvilke muligheder og udfordringer dette kan føre med sig i et samarbejde. Mange forskellige historiske forhold kan være relevante i denne sammenhæng. Her nævnes blot et par eksempler, som blev tydelige i denne undersøgelse: Religionens rolle (fx tilstedeværelse af en stærk Indre Mission), historiske institutioner (fx højskoler, uddannelsesinstitutioner), migration, signifikante begivenheder mv.

Det vil være en omfattende opgave at afdække en kommune eller sogns lokalhistorie, men det være en styrke at have øje for signifikante, historiske forhold, som kan bidrage til at forklare, hvorfor konteksten er, som den er. En anden måde at afdække den lokalhistoriske kontekst på, kan være at sikre, at der er en eller flere personer involveret i samarbejdet, som har et længerevarende kendskab og tilknytning til lokalområdet. Den lokale tilknytning kan desuden være en styrke i forhold til implementering af projektet blandt områdets borgere.

Lokalpolitikker, strategier mv.

Kommunen såvel som sognekirken kan have udformet politikker, strategier eller andre strukturelle, retningsgivende prioriteringer, der præciserer – i en kortere eller længere periode – det område, der er i fokus. Sådanne politikker eller tilsvarende kan have indflydelse på, hvordan og i hvilket omfang kommunen eller sognekirken ønsker at prioritere et samarbejde.

Timing kan også spille en rolle for muligheden for et succesfuldt samarbejde. Eksempelvis kan budgetforhandlinger, kommunalvalg, menighedsrådsvalg osv. påvirke (eller blive påvirket af) et samarbejde mellem sognekirke og kommune.

Økonomi

Kommunernes og sognekirkernes økonomiske råderum kan endvidere have en indflydelse på, hvilke muligheder for samarbejde, der foreligger. Den økonomiske situation kan være bundet op på demografiske forhold såvel som nationale og lokale prioriteringer. Hertil kommer muligheden for offentlig finansiering af initiativer; de vil dog ofte være betinget af initiativets indholdsmæssige fokus og/eller målgruppens karakter.

Ved udformning af et samarbejde mellem sognekirke og kommune, er det således ikke alene væsentligt at have en grundlæggende forståelse af de samarbejdende organisationernes økonomiske råderum. Også en gensidig forventningsafstemning mellem de to aktører til deres respektive økonomiske bidrag i samarbejdet, er væsentlige opmærksomhedspunkter. I en tidligere undersøgelse af tre forskellige partnerskaber mellem offentlige myndigheder og civilsamfundsorganisationer eksemplificeres en model, hvor økonomiske midler ikke deles eller fordeles på tværs af samarbejdspartnerne. I disse partnerskaber blev det oplevet som en styrke, at der netop ikke var penge involveret; det udelukker dog ikke, at andre finansieringsmodeller kan være til fordel for et givent samarbejde i det konkrete tilfælde (Hjære 2005).

Netværk og relationer

Et billede, der som beskrevet, går igen mange steder i undersøgelsens empiri, er det begrænsede kendskab til kommunens såvel som sognekirkens aktiviteter, organisering mv. Det er en situation, som gør det vanskeligere for parterne at etablere en samarbejdsrelation. Havde der været en relation eller kontakt til en eller flere specifikke personer, ville samarbejdssituationen antageligvis have været anderledes. Især da der er en relativt entydig opfattelse blandt undersøgelsens informanter – kommunale såvel som sognekirkelige repræsentanter – at etablerede netværk og relationer, er og har

været indgangen til at etablere et samarbejde mellem sognekirker og kommuner.

Selvom det i princippet er organisationerne, der samarbejder, er det i praksis personer, der gennem relationer skaber samarbejdets indhold, og ofte er det den personlige relation, der skaber kontinuitet og ejerskab i samarbejdet (Hjære 2005). Derfor er en grundlæggende forudsætning for ethvert samarbejde, at der er gensidigt kendskab til de personer i sognekirken og kommunen, som ønsker at samarbejde. På papiret lyder det ganske simpelt, og i visse sammenhænge er det det også i praksis. Det er imidlertid ikke noget, man kan tage for givet til enhver tid og ethvert sted, og igen kan der være andre strukturelle forhold, der er med til at bestemme mulighederne. En god og tillidsbaseret relation kan tage tid at opdyrke, men det kan blive udfordret af noget så dagligdags, som at medarbejdere eller frivillige skifter job eller flytter. I de tilfælde skal relationen mellem partnerne genskabes på ny, og man starter i princippet forfra hver gang.

Kultur og værdier

Som undersøgelsens resultater har tegnet et billede af, er der mange forestillinger om sognekirkens rolle blandt ansatte i landets kommuner. Nogle af perspektiverne på sognekirken, set med kommunale øjne peger på en frygt for at et samarbejde med sognekirken vil komme til at involvere forkyndende aktiviteter, hvilket ofte ikke er i kommunens interesse. På samme måde fortalte en sognepræst, at vedkommendes oplevelse af kommunen var, at den var fjern fra den lokale virkelighed, og at ansatte manglede forståelse for borgernes behov, hvis man eksempelvis ikke lige boede i kommunens hovedby, dvs. der hvor forvaltningen lå (jf. problematikken ovenfor om geografien).

Kulturelle forforståelser kan let blive en barriere for et samarbejde, hvis de ikke bliver synliggjort eller afkræftet gennem erfaringer. Derfor kan det være meningsfuldt dels at klarlægge og tale åbent om de forestillinger eller bekymringer man har om hinanden. Dels at invitere til relationsopbyggende møder, hvor fokus er på gensidig forståelse af kulturer og værdier. Det skal dog være meningsfuldt, hvilket flere informanter også selv fremhæver: Et

samarbejde skal kun etableres, hvis der er en mening med det. Mening kan være mange ting, men et værdimæssigt grundlaget for et meningsfuldt samarbejde må nødvendigvis også tage udgangspunkt i en gensidig respekt for hinanden (Hjære, 2005).

Frivilligheds- og samarbejdsforståelser

I rapportens indledende kapitel blev den mest udbredte danske definition af frivillighed præsenteret. Ikke desto mindre findes der mange nuancer af denne frivillighedsforståelse, samt ikke mindst formålet med frivilligheden i det hele taget.

Selvom definitionen af en frivillig indsats ikke tager stilling til, hvorvidt frivilligt arbejde principielt er godt eller ej, er der imidlertid en udbredt og grundlæggende positiv diskurs i samfundet omkring frivilligheden. I nogle tilfælde, er der et lidt mere broget billede af frivilligt *socialt* arbejde. Det berører de mere ømtålelige emner om, hvem der skal løse velfærdssamfundets opgaver og hvordan snitfladerne mellem det frivillige-faglige og det professionelle sociale arbejde bør være. Er der f.eks. tale om "ægte" frivillige eller er det mere ulønnede ansatte, der erstatter de fagprofessionelle. Disse kritiske perspektiver på frivillighed kan komme fra forskellige aktører, men er somme tider foranlediget af kommuners (måske misforståede) indsats for at etablere samarbejder med frivillige.

Ved at klargøre for sig selv og den potentielle samarbejdspartner, hvilket perspektiv på frivillighed sognekirken og kommunen arbejder ud fra, kan der skabes gensidig forståelse for de frivilliges rolle i samarbejdet.

Ligesom med den gængse opfattelse af frivillighed bliver *samarbejde* (partnerskaber, samskabelse mv.) på det sociale område ofte opfattet, som positivt og den selvfølgermodel i forhold til organisering af og strukturerne omkring det frivillige engagement. At arbejde med et normativt perspektiv på samarbejde har implikationer, både i indeværende undersøgelse, men også i udvikling af samarbejder generelt, hvilket gør, at alternativet, at samarbejde *ikke* nødvendigvis er befordrende for at skabe velfærd og fællesskab, overses. Det er derfor værd at spørge sig selv og hinanden, om samarbejde

reelt set er det bedste værktøj til at opnå de mål og visioner, man måtte have sat sig for.

Kapitel 7. Hvad ved vi nu?

”Kirker og kommuner i samarbejde – fællesskab og velfærd” var titlen på projektet og undersøgelsen, som vi igennem rapportens kapitler har præsenteret, udfoldet og perspektiveret. Fokus har været på forholdet mellem sognekirke og kommune og samarbejdet om den sociale frivillighed. Der var været lagt vægt på kommunernes forståelse og perspektiver på samarbejde med sognekirken, samt eksempler på konkrete samarbejdsrelationer i et udvalgt antal kommuner og sogne.

Kort fortalt har denne undersøgelse vist at:

De fleste kommuner har en infrastruktur eller strukturelle rammer i forhold til den lokale frivillighed: Der findes frivilligråd, frivilligpolitikker og frivilligcentre. Der er således en række etablerede strukturer, som kan siges at være med til at bane vejen for et samarbejde med sognekirker. Der er endvidere en ”frivillighedsøkonomi” i kommunerne i kraft af forskellige midler til det frivillige arbejde, men disse midler anvendes sjældent på et samarbejde med sognekirkerne. Som undersøgelsen indikerer, blev der ikke udtrykt det store behov for at finansiere samarbejdsaktiviteter, da parterne hver især har egne midler.

Flertallet af de kommuner, der deltog i undersøgelsen samarbejder med sognekirker – og de er godt tilfredse med samarbejdet. Men på samme tid kan vi konstatere, at et gennemgående træk i undersøgelsen er, at der i mange af spørgsmålene er et relativt lille kendskab til samarbejdet: Dets konkrete indhold, organisering, udvikling og prioritering i kommunen. Mulighederne for samarbejde på en række sociale områder, især ældre og ensomhed, er imidlertid gode – det vurderer både de kommunale og sognekirkelige repræsentanter. Men de konkrete målsætninger for et samarbejde er i grove træk fraværende i kommunerne, og i nogen grad i sognekirkerne.

Holdningerne til sognekirkerne, er imidlertid ikke fraværende. Ifølge kommunernes konsulenter er det sognekirkens rolle at udføre socialt arbejde og at inddrage frivillige i dette. Det er også delvist kirkens opgave, ifølge de

kommunale konsulenter at prædike og forkynde. Dog er holdningen, at der skal tilbydes lige dele forkyndelse og velfærd i sognekirken. Kommunerne vurderer, at sognekirkens frivillige sociale arbejde primært skal betragtes som en del af civilsamfundet, og i mindre grad som en del af det offentlige.

Generelt har de kommunale konsulenter oplevet relativt lidt modstand fra kollegaer eller politikere i kommunen mod sognekirkens sociale arbejde. Fordommene er dog tilstede, men optræder oftest i konkrete beskrivelser af, hvad der opleves som svært i et samarbejde mellem kommuner og sognekirker – og igen med en følgekomentar om, at fordomme nok skyldes et manglende kendskab til hinanden.

Undersøgelsen har også afdækket en række forskellige mekanismer, betingelser og forhold, som alle *kan* være med til at påvirke et samarbejde eller mulighederne for et samarbejde. Der var forhold, der både var svære og langsomme at forandre, og der var forhold, der nemmere kunne ændres. De handlede om alt fra geografi, demografi og lovgivning til relationer, værdier og forståelser.

Zoomer vi lidt ud, er der måske to forhold, der går igen – og igen – som betydningsfulde i svarerne og udtalelserne fra både de kommunale og sognekirkelige repræsentanter. Den ene er netop **relationen**, herunder kendskabet eller det manglende kendskab til hinanden. Det andet er tæt forbundet hertil nemlig **forestillingen** om hinanden. Formålet med denne undersøgelse var at tage et skridt i retning mod mere kendskab og viden, og som en af de kommunale informanter kunne konstatere:

Jeg tror simpelthen, at barriererne ligger mellem ørerne!

Det relationelle og forståelserne kan virke som simple eller enkle forklaringer på fraværet eller tilstedeværelsen af et samarbejde. Behøver man virkelig en omfattende undersøgelse, for at konstatere noget så indlysende – kan man fristes til at tænke. Viden og erfaringerne fra praksis viser imidlertid, at det generelt er ret indlysende forhold, der kan være på spil. Netop gode relationer samt gensidig forståelse og anerkendelse er faktorer, vi finder er til stede i velfungerende samarbejder mellem kommunale og frivillige aktører.

Med til det indlysende finder vi en anden selvfølgelighed, nemlig at der skal være en *anledning* til at samarbejde. Et samarbejde opstår ikke ud af det blå, blot fordi der er en positiv diskurs herom i samfundet. Der skal være et behov, et ønske eller et eksisterende mulighedsrum til at bane vejen. Ofte vil man i kommunerne se, at et samarbejde med civilsamfundsaktører tager afsæt i en økonomisk relation, fx når der tildeles midler eller andre ressourcer. Det kan være den anledning, der skal til for at udvikle et samarbejde.

Første skridt må således være at få identificeret anledningen til et samarbejde, hvem skal samarbejde og *hvorfor*. Dernæst vil spørgsmål om hvad og hvordan blive aktuelle. Spørgsmålene, og initiativet, er imidlertid ikke forbeholdt den ene eller anden part – de kan stilles og tages af kommuner såvel som sognekirker.

Litteratur

Andersen, PB og O Riis 2002: Religionen bliver privat. I: P Gundelach (red.): *Danskernes værdier 1981-1999*. Hans Reitzels Forlag.

Center for Frivilligt Socialt Arbejde 2015: Frivilligrapport 2014. Center for Frivilligt Socialt Arbejde. URL: <http://frivillighed.dk/publikationer/den-frivillige-sociale-indsats-frivilligrapport-2014>, besøgt 3/11 2016.

Center for Frivilligt Socialt Arbejde 2016, under udarbejdelse: Samarbejdshåndbogen til kommuner. Kapitel 4. <http://frivillighed.dk/viden-og-fakta/samarbejdshaandbogen-til-kommuner/samarbejdshaandbogen-indhold>. Besøgt 1/11 2016.

Felter, KD og RS Bjerrum 2015: *Hvad forventer folket af kirken?* Center for Kirkeforskning. Københavns Universitet. URL: http://teol.ku.dk/cfk/dokumenter/Rapport_Hvad_forventer_folket_2.udg.okt.2015.pdf. Besøgt 7/11 2016.

Gotthardsen, DN 2015: *Frivillige skaber livskvalitet. Inspiration til samarbejdet mellem den frivillige verden og det offentlige*. Ældre Sagen. Marselisborg – Center for udvikling, kompetence og viden.

Hjære, M 2005: *Partnerskaber – på vej mod en ny samarbejdskultur? Rapport fra et følgestudie af tre partnerskaber mellem offentlige og frivillige sociale organisationer*. Center for frivilligt socialt arbejde.

Ibsen, B og HH Espersen 2016: *Kommunernes samarbejde med civile aktører*. Det nationale Institut for Kommuners og Regioners Analyser og Forskning.

Iversen, Hans Raun 2017: *Kristendommen, den enkelte og kirken i det danske samfund. En praktisk teologi*. Eksistensen (udkommer ultimo 2017)

Iversen, Hans Raun og Skou, Ole 2001: "Diakonien i de lokale velfærdsblandinger". I *Diakoni – en integreret dimension i Folkekirkens liv*. Aros

Kappelgaard, D, TB Carlander og S Eskildsen 2016: *Ledelse og involvering af frivillige i Folkekirken*. Forlaget Ingerfair.

Kirkeministeriet 2016: 'Folkekirkens medlemstal'. URL:

<http://www.km.dk/folkekirken/kirkestatistik/folkekirkens-medlemstal/>.

Besøgt 7/11 2016.

Støckel, Jan Toftegaard (2007): "Guide til partnerskaber. Om samarbejde mellem offentlige og frivillige organisationer". DGI og Region Syddanmark.

Sørensen, SP 2008: *Det dyrebare menneskeliv – Korshærschef Bjarne Lenau Henriksens liv og virke*. Lindhardt og Ringhof. København.

Trolle, AK 2015: 'Blandt principielle sekularister og konkrete konservatorer. Danskernes holdninger til religion og folkekirke i fire YouGov-undersøgelser'. Center for Kirkeforskning. URL: http://teol.ku.dk/cfk/nyheder/trolle_fire_you_govs/. Besøgt 7/11 2016.

Bilag A: Spørgeskema

1. Undersøgelse af samarbejdet mellem sognekirker og kommuner

Tak fordi du giver dig tid til at besvare dette spørgeskema.

Spørgsmålene handler overordnet set om din kommunes (eventuelle) samarbejde med sognekirker. Mere konkret spørger vi til hvilke sociale opgaver I samarbejder om, hvem I samarbejder med, om I har støttet samarbejdet økonomisk samt hvilke muligheder og barrierer I ser i et samarbejde. Der er også en række spørgsmål om jeres erfaringer og generelle syn på sognekirkens rolle og opgaver.

Endelig er der et par spørgsmål, der handler om jeres eventuelle samarbejde med frikirker, trossamfund, andre religiøse organisationer mv.

Undersøgelsen udsendes primært til frivilligkonsulenter i landets kommuner. Derfor er fuldstændig anonymitet desværre ikke muligt. Vi vil dog naturligvis behandle dine svar fortroligt og ikke videregive hverken navne eller andre personfølsomme oplysninger til tredjepart. Såfremt du og kommunen ønsker at medvirke som 'inspiring case', vil du særskilt skulle samtykke til dette sidst i spørgeskemaet.

Har du spørgsmål til skemaet eller undersøgelsen er du velkommen til at kontakte os på telefon 6614 6061 eller via e-mail: Mette Hjære mh@frivillighed.dk eller Helene Jørgensen hdj@frivillighed.dk

Venlig hilsen

Mette og Helene

Center For Frivilligt Socialt Arbejde

www.frivillighed.dk

2. Har kommunen en politik eller strategi på civilsamfundsområdet (fx frivillighedspolitik, civilsamfundsstrategi eller lignende)?

(Angiv kun ét svar)

- Ja
- Nej
- Ved ikke

3. Er der inden for kommunen et eller flere frivilligcentre?

(Angiv kun ét svar)

- Ja
- Nej
- Nej ikke p.t., men under opstart

4. Har kommunen et frivilligråd, samarbejdsforum eller lign.?

(Angiv kun ét svar)

- Ja
- Nej
- Ved ikke

5. Kommunens samarbejde med sognekirker om frivilligt socialt arbejde

De næste spørgsmål handler om din kommunes samarbejde med sognekirker inden for jeres kommune. Bemærk, at der udelukkende er tale om

folkekirkens kirker, og dermed ikke frikirker, andre trossamfund eller kirkelige/religiøse organisationer.

Endvidere er fokus på det samarbejde, der handler om sognekirkernes sociale arbejde, og især det frivillige sociale arbejde.

Samarbejde skal forstås bredt, og kan være formaliseret såvel som mindre formaliseret.

Samarbejdet kan foregå i alle dele af kommunen. Det kan fx være på biblioteket, i forvaltningen eller på plejecentret. For sognekirkens vedkommende kan samarbejdet være med menighedsrådet, sognekirken, sognepræsten, vågekonetjeneste mv.

Samarbejdet skal dog involvere frivilligt socialt arbejde. Derfor er eksempelvis samarbejdet mellem kirke og skole om konfirmandundervisning o.l. udeladt.

6. Har kommunen nu, eller har kommunen tidligere haft, et eller flere samarbejder med sognekirken?

(Angiv kun ét svar)

- Ja - vi samarbejder med sognekirke(n/r)
- Nej - men vi har tidligere samarbejdet med sognekirke(n/r) - Gå til 12
- Nej - vi har aldrig samarbejdet med sognekirke(n/r) - Gå til 12
- Ved ikke - Gå til 12

7. Hvilke sociale udfordringer/opgaver samarbejder kommunen og sognekirken om? Og involverer dette samarbejde da frivillige fra sognekirken?

(Angiv kun et svar pr. spørgsmål)

	Ja, involverer frivillige	Ja, men involverer IKKE frivillige	Nej, vi samarbejder ikke om dette	Ved ikke
Hjemløshed	☐	☐	☐	☐
Flygtninge og integration	☐	☐	☐	☐
Misbrug	☐	☐	☐	☐
Udsatte børn og familier	☐	☐	☐	☐
Udsatte unge	☐	☐	☐	☐
Udsatte voksne	☐	☐	☐	☐
Ældre	☐	☐	☐	☐
Sundhed	☐	☐	☐	☐
Psykisk sygdom	☐	☐	☐	☐
Ensomhed	☐	☐	☐	☐
Handicap	☐	☐	☐	☐

8. Hvilke samarbejdsaktiviteter drejer det sig om? Og hvis I har disse samarbejdsaktiviteter, involverer de da frivillige fra sognekirken?

(Angiv kun et svar pr. spørgsmål)

	Ja, involverer frivillige	Ja, men involverer IKKE frivillige	Nej, vi har ikke denne samarbejdsaktivitet	Ved ikke
Henvisninger fra sognekirken til kommunen	☐	☐	☐	☐
Målrettede henvisninger fra kommunen til sociale indsatser i sognekirken (som en del af det kommunale tilbud)	☐	☐	☐	☐
Generelle henvisninger fra kommunen til sognekirkens sociale indsatser	☐	☐	☐	☐
Fælles arrangementer	☐	☐	☐	☐

Vidensud- veksling og løbende dia- log	☐	☐	☐	☐
Fælles pro- jekter	☐	☐	☐	☐
Inddragelse i kommunens politikudvik- ling	☐	☐	☐	☐
Opgavebase- rede partner- skaber	☐	☐	☐	☐
Driftsover- enskomster (efter Ser- viceloven)	☐	☐	☐	☐

9. Samarbejdet foregår mellem sognekirken og...:

(Angiv gerne flere svar)

- En eller flere af kommunens forvaltninger
- En eller flere af kommunens institutioner
- Ved ikke

Andet

--

10. Hvilke typer sognekirker eller dele af sognekirker samarbejder kommunen med?

(Angiv gerne flere svar)

- Sognekirke i byområder
- Sognekirke i landområder
- Menighedsrådet
- Konkrete projekter under menighedsrådet
- Foreninger/selvstændige projekter 'udsprunget' af kirken
- Præsten
- Organisten
- Andre ansatte ved sognekirken
- Ved ikke

Andet

--

11. Har kommunen bevilget midler til samarbejde og/eller projekter med sognekirker i kommunen?

(Angiv kun ét svar)

- Ja
- Nej - Gå til 14
- Ved ikke - Gå til 14

12. Hvor kommer midlerne fra?

(Angiv gerne flere svar)

- §18
- §79
- Lokal udviklingspulje
- Ved ikke

Anden pulje

13. Har kommunen en målsætning om at etablere, styrke eller udvikle samarbejdet med sognekirkerne?

(Angiv kun ét svar)

- Ja
- Nej
- Ved ikke

14. Beskriv gerne, hvilke former for etablering, styrkelse eller udvikling af samarbejdet der er intentioner om.

15. Hvis du tænker på kommunens politikker og strukturer omkring civilsamfundet, frivillighed mv. (som du svarede på i spørgsmål 2), i hvor høj grad er kirkens frivillige sociale arbejde da tænkt med?

(Angiv kun ét svar)

- I meget høj grad
- I høj grad
- I nogen grad
- I mindre grad
- slet ikke
- Ved ikke

16. Uddyb gerne dit svar

—

—

17. Eksempler på samarbejde

Beskriv det samarbejde kommunen har med sognekirkerne om det frivillige sociale arbejde - og hvordan det er finansieret.

Hvis I har mere end ét samarbejde, så tænk på det, du vurderer er vigtigst, og skriv også gerne hvorfor.

Hvis kommunen ikke længere har et samarbejde, men tidligere har haft, beskriv da gerne det tidligere samarbejde.

Hvis kommunen aldrig har haft et samarbejde, gå blot videre.

18. Beskriv venligst det konkrete samarbejde

19. Hvordan vil du vurdere, at samarbejdet med sognekirker generelt har udviklet sig gennem de seneste to år (siden 2014)?

(Angiv kun ét svar)

- Samarbejdet er nyt
- Vi samarbejder mere
- Samarbejdet er uændret
- Vi samarbejder mindre
- Ved ikke
- Kommunen og sognekirker i kommunen samarbejder slet ikke/ikke længere - Gå til 24

20. Hvor tilfreds er kommunen generelt med samarbejdet med sognekirkerne i kommunen?

(Angiv kun ét svar)

- Særdeles tilfreds
- Overvejende tilfreds
- Hverken/eller
- Overvejende utilfreds
- Særdeles utilfreds
- Ved ikke

21. Hvad mener du, er den største styrke ved samarbejdet med sognekirkerne?

22. Hvad mener du, er den største udfordring ved samarbejdet med sognekirkerne?

**23. Hvem i kommunen er ansvarlig for kommunikationen mellem kommunen og sognekirkerne i kommunen?
(Hvis kommunen ikke har en ansvarlig på dette område, gå da blot videre til næste spørgsmål)**

Andet

24. Samarbejder kommunen med andre kirker eller religiøse sammenslutninger end sognekirker (fx frikirker, andre trossamfund, religiøse organisationer mm.)?

(Angiv kun ét svar)

- Ja
- Nej
- Ved ikke

25. Hvordan vil du vurdere omfanget af kommunens samarbejde med frikirker sammenlignet med sognekirker. Er der...

(Angiv kun ét svar)

- Meget mere samarbejde med frikirker end med sognekirker
- Lidt mere samarbejde med frikirker end med sognekirker
- Lige meget samarbejde med frikirker og sognekirker
- Lidt mindre samarbejde med frikirker end med sognekirker
- Meget mindre samarbejde med frikirker end med sognekirker
- Kun samarbejde med frikirker
- Kun samarbejde med sognekirker
- Intet samarbejde med frikirker og sognekirker
- Ved ikke

Andet

26. I hvor høj grad vurderer du, at et samarbejde mellem kommunen og sognekirker kan være med til at løse følgende sociale udfordringer/opgaver?

(Angiv kun et svar pr. spørgsmål)

	I meget høj grad	I høj grad	Hverken/eller	I mindre grad	Slet ikke	Ved ikke
Hjemløshed	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Flygtninge og integration	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Misbrug	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Udsatte børn og familier	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Udsatte unge	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Udsatte voksne	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ældre	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Sundhed	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Psykisk sygdom	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ensomhed	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Handicap	☐	☐	☐	☐	☐	☐

27. Sognekirkens rolle i lokalsamfundet/kommunen

Nedenfor kommer en række udsagn, der handler om, hvilken rolle du synes sognekirken bør spille. Vi spørger altså ikke til, hvilken rolle, opgave eller struktur sognekirken allerede har, men mere om, hvad du mener, rollen og opgaverne bør være.

28. Hvordan vil du vurdere følgende udsagn om sognekirkernes opgaver og roller?

(Angiv kun et svar pr. spørgsmål)

	I meget høj grad	I høj grad	I nogen grad	I ringe grad	Slet ikke	Ved ikke
Sognekirken bør udføre socialt arbejde	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Sognekirken bør inddrage frivillige i det kirkelige sociale arbejde	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Sognekirken bør prædike og forkynde	☐	☐	☐	☐	☐	☐

29. Hvad mener du, der mest er sognekirkens opgave i dag: At tilbyde forkyndelse eller sociale velfærdsydelser? Vurder ud fra en skala fra 1 til 7.

(Angiv gerne flere svar)

(Please choose a maximum of 2)

1 Kun forkyn- delse	2	3	4 Lige dele for- kyndelse og social velfærd	5	6	7 Kun social velfærd
☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

30. Hvor mener du, at sognekirkens frivillige sociale arbejde i dag mest hører til: Som en del af civilsamfundet eller som en del af det offentlige? Vurder på en skala fra 1 til 7.

(Angiv gerne flere svar)

(Please choose a maximum of 2)

1 Kun ci- vilsam- fund	2	3	4 Lige dele ci- vilsam- fund og offentlig	5	6	7 Kun of- fentlig
☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

31. Har du oplevet, at der er modstand eller uvilje mod sognekirkens sociale arbejde blandt:

(Angiv kun et svar pr. spørgsmål)

I meget høj grad	I høj grad	Hver- ken/el- ler	I mindre grad	Slet ikke	Ved ikke
---------------------	---------------	-------------------------	------------------	-----------	----------

Dine kollegaer i forvaltningerne

Medarbejdere ude på de sociale institutioner (eks. plejecentre)

Politikerne i kommunen

32. Hvad er dit køn?

(Angiv kun ét svar)

- Kvinde
- Mand
- Andet

33. Hvad er din alder?

(Angiv værdi mellem 1 og 110)

_ _ _ _ _

34. Hvad er din titel/jobfunktion?

35. Som led i denne undersøgelse vil vi interviewe medarbejdere fra kommuner og frivillige fra sognekirker, der hhv. har eller ikke har haft et samarbejde.

Må vi kontakte dig for at drøfte emnet yderligere? Skriv venligst dine kontaktoplysninger.

36. Tusind tak for dit bidrag

Mange tak for din hjælp med denne undersøgelse. Du vil få lejlighed til at høre mere om resultaterne på en række regionale netværksmøder og i undersøgelsens rapport. Begge forventes gennemført i første halvår af 2017.

HUSK at trykke på 'Afslut' i højre hjørne for at indsende din besvarelse.

Venlig hilsen

Center For Frivilligt Socialt Arbejde

Bilag B: Interviewguide 1

Interviewguide til kommuner der samarbejder med sognekirker

Tema	Spørgsmål
Det konkrete samarbejde	Beskriv et/det konkrete samarbejde jeres kommune har med en eller flere dele af sognekirken <ul style="list-style-type: none">- Formål og indhold- Anledning- Målgrupper- Resultater<ul style="list-style-type: none">o Opnåelse af målsætninger i kommunalt regi gennem samarbejde?- Tidsperspektiv- Roller<ul style="list-style-type: none">o Konsulentens rolleo Institutioners rolleo Hvem udfører det sociale arbejde?- Finansiering
Økonomi	<ul style="list-style-type: none">- Økonomisk støtte til projekter generelt (§18 + §79 +?)
Typer og omfang af samarbejder	<ul style="list-style-type: none">- Typer af samarbejdsaktiviteter- Vægtning af samarbejdet
Udfordringer	<ul style="list-style-type: none">- Oplever I, at der mangler ressourcer, viden eller netværk inden for kommunen til at kunne have et godt samarbejde med kirken?- Er der strukturelle udfordringer forbundet med samarbejdet? Eksempelvis ved at være to offentlige instanser i samarbejde om frivilligt socialt arbejde. (juridisk og økonomisk)- Hvad kan gøre det særligt svært at nå kirken på landet?- Hvad er den største/sværeste udfordring?

Muligheder/det særegne	- Hvad kan et samarbejde mellem sognekirke og kommune, som andre samarbejder ikke kan?
Strategi/prioritering/fremtid	- Ikke fokus på at indtænke kirkens frivillige sociale arbejde i politikker mv. – hvorfor?
Fordomme/forforståelser	- Hvad er Folkekirkens rolle i lokalsamfundet, set med jeres øjne? - Kommunens rolle, set med 'andres' øjne
Frivillighed	- Hvilken rolle spiller frivillighed i samarbejdet?
Andre samarbejder	- Hvilke forskelle og ligheder er der mellem samarbejde med sognekirker og samarbejder med andre organisationer
Erfaringer og læring	- Hvad har I lært i dette samarbejde, som kan drages til nytte ved udvikling af nye samarbejder -

Bilag C: Interviewguide 2

Interviewguide til kommuner der IKKE samarbejder med sognekirker

Tema	Spørgsmål
Samarbejdet generelt på det frivillig område (kort intro)	<ul style="list-style-type: none">- Er der i kommunen tradition for at samarbejde med foreninger og frivillige: Generelt på alle områder og specifikt mht. det sociale område- Hvordan vil du karakterisere jeres lokalsamfund (social kapital, sammenhæng, aktører fx store virksomheder, flygtninge mv.)?- Hvad er samarbejde for jer? Hvad synes du der karakteriserer et samarbejde – hvad gør ikke?- Kender du til de aktiviteter kirken har (nævn eksempler fra kirke-interviewet)?
Det fraværende samarbejde med sognekirker	<ul style="list-style-type: none">- Er det et bevidst valg ikke at samarbejde?- Hvor i kommunen er "beslutningen" truffet?- Har I overvejet et samarbejde med sognekirker?
Udfordringer	<ul style="list-style-type: none">- Oplever I, at der mangler ressourcer, viden eller netværk inden for kommunen til at kunne have et samarbejde med kirken?- Kan der være strukturelle udfordringer forbundet med et samarbejde? Eksempelvis ved at være to offentlige instanser i samarbejde om frivilligt socialt arbejde (juridisk og økonomisk ansvar/beføjelser)?

	<ul style="list-style-type: none"> - Det økonomiske aspekt er det et issue (§18 og andre midler) - Hvad kan gøre det særligt svært at nå kirken på landet?
Muligheder	<ul style="list-style-type: none"> - Hvad skulle der til for at begynde et samarbejde med kirken? - Hvilke aktiviteter? - Hvilke målgrupper? - Hvem skulle tage kontakt? - Hvordan skulle det organiseres. Særligt samarbejdsforum? - Er det overhovedet attraktivt/et ønske? - Scenarie: sognepræsten ringer og fortæller om nyt projekt med værested for udsatte. Hvad gør du?
Fordomme/forforståelser	<ul style="list-style-type: none"> - Folkekirkens rolle i lokalsamfundet, set med jeres øjne: Hvordan tror du, at kirken betragter kommunen? - Hvordan påvirker det muligheden for et samarbejde - Kommunens rolle, set med 'andres' øjne
Frivillighed	<ul style="list-style-type: none"> - Hvilken rolle spiller frivillighed i et eventuelt samarbejde? - Hvilke tanker gør I jer om frivillighed/aktivt medborgerskab mv.?

Bilag D: Interviewguide 3

Interviewguide til sognekirker der samarbejder med kommuner

Tema	Sognekirken
Det konkrete samarbejde	Beskriv et/det konkrete samarbejde sognekirken har med kommunen <ul style="list-style-type: none">- Formål og indhold- Anledning- Målgrupper- Resultater<ul style="list-style-type: none">o Opnåelse af målsætninger i kirkeligt regi gennem samarbejde?- Tidsperspektiv- Roller<ul style="list-style-type: none">o Præstens rolleo Andre ansattes rolleo Hvem udfører det sociale arbejde?- Finansiering
Økonomi	- Økonomisk støtte til projekter generelt (kirkens puljer?)
Typer og omfang af samarbejder	- Typer af samarbejdsaktiviteter - Vægtning af samarbejdet
Muligheder/det særegne	- Hvad kan et samarbejde mellem sognekirke og kommune, som andre samarbejder ikke kan?
Udfordringer	- Ressourcer, viden, netværk - Forståelser, interesser, roller
Strategi/prioritering/fremtid	- Hvad er sognekirkens strategiske prioriteringer?

Fordomme/forforståelser	<ul style="list-style-type: none"> - Kirkens rolle i samfundet, set med 'andres' øjne - Uvidenhed om kommunen - Kommunens rolle
Frivillighed	<ul style="list-style-type: none"> - Hvilken rolle spiller frivillighed i samarbejdet?
Andre samarbejder	<ul style="list-style-type: none"> - Sammenligning med samarbejder i andre organisationer
Erfaringer og læring	<ul style="list-style-type: none"> - Hvad har I lært i dette samarbejde, som kan drages til nytte ved udvikling af nye samarbejder
Kirken på landet	<ul style="list-style-type: none"> - Hvilken rolle spiller sognekirkens placering geografisk?

Bilag E: Interviewguide 4

Interviewguide til sognekirker der IKKE samarbejder med kommuner

Tema	Sognekirken
Kirke/sogne-karakteristik	<ul style="list-style-type: none">- Hvordan vil du beskrive jeres kirke/sogn? Hvad kendetegner: 1) Præst, 2) virksomhed 3) netværk? (Se Kappelgaard m.fl. 2016 s. 18-19)- Hvilke aktiviteter har I (frivilligt socialt område)- Har I særlige målgrupper i fokus?- [Lyt efter særlig religiøst samfund, social kapital]-
Samarbejde generelt	<ul style="list-style-type: none">- Hvad er et samarbejde for jer? Hvad er ikke et samarbejde?- Samarbejder I med andre: Hvem? Om hvad? Erfaringer?
Muligheder	<ul style="list-style-type: none">- Ser du en mulighed for at samarbejde med kommunen? Hvem? Om hvad?-
Udfordring	<ul style="list-style-type: none">- Oplever I, at der mangler ressourcer, viden eller netværk inden for kommunen til at kunne have et samarbejde med kirken?- Kan der være strukturelle udfordringer forbundet med et samarbejde? Eksempelvis ved at være to offentlige instanser i samarbejde om frivilligt socialt arbejde

	<p>(juridisk og økonomisk ansvar/beføjelser)?</p> <ul style="list-style-type: none"> - Det økonomiske aspekt er det et issue (§18 og andre midler) - Hvad kan gøre det særligt svært at nå kirken på landet? -
Strategi/prioritering/fremtid	<ul style="list-style-type: none"> - Hvad er sognekirkens strategiske prioriteringer?
Fordomme/forforståelser	<ul style="list-style-type: none"> - Kirkens rolle i samfundet, set med 'andres' øjne: Hvordan tror du kommunen ser på kirken? - Hvad tænker du om kommunernes svar på...? - (U)viden om kommunen - Kommunens rolle
Frivillighed	<ul style="list-style-type: none"> - Hvordan ser I på frivilligheden? Hvad kalder I det? - Hvilken rolle spiller frivillighed i samarbejdet?
Kirken på landet	<ul style="list-style-type: none"> - Hvilken rolle spiller sognekirkens placering geografisk?